

***Mennä*-verbi kohde- ja lähdekonstruktiossa**

Jarmo Haapaharju
Tampereen yliopisto
Kieli- ja käännöstieteiden laitos
Suomen kieli
Pro gradu -tutkielma
Syyskuu 2008

Tampereen yliopisto
Kieli- ja käännöstieteiden laitos
Suomen kieli

HAAPAHARJU, JARMO: *Mennä*-verbi kohde- ja lähdekonstruktiossa

Pro gradu -tutkielma, 68 sivua
Syksy 2008

Tässä tutkielmassa tarkastellaan *mennä*-verbin esiintymistä kahdessa syntaktisessa ympäristössä. Nämä ympäristöt on tässä tutkielmassa nimetty kohde- ja lähdekonstruktioiksi. Ensin mainittu konstruktio on kyseessä esimerkiksi lauseessa *Erkki menee Turkuun* ja jälkimmäinen lauseessa *Erkiltä meni elämänilo*. Tutkielman teoreettisena taustana toimii konstruktiokielioppi.

Tutkielman tavoitteena on tarkastella mainitunlaisten *mennä*-verbin sisältävien ilmausten semantiikkaa ja idiomatisuutta. Idiomatisuuteen liittyy myös syntaktinen jähmeys. Työ on luonteeltaan laadullinen. Tutkielman aineistona toimivat HS-korpus sekä eri sanakirjojen *mennä*-verbiä koskevat artikkelit.

Tutkielma rakentuu siten, että mainitut konstruktiot muodostavat tutkielman kaksi käsittelylukua. Mainittuihin konstruktioihin kuuluvista ilmauksista on laadittu merkitysluokat. Jokainen merkitysluokka muodostaa työhön alaluvun. Näissä alaluvuissa tarkastellaan merkitysryhmän semantiikkaa ja idiomatisuutta.

Syntaktista idiomatisuutta on tutkielmassa lähestytty tarkastelemalla syntaktista jähmeyttä seuraavien muutosoperaatioiden kautta: verbin vaihto, sisäinen anaforinen viittaus, argumenttien sija ja luku, argumentin mahdollinen adjektiiviattribuutti, passiivi, topikaalistus ja nominaalistus.

Tarkastelluista konstruktioista voidaan *mennä*-verbin lähdekonstruktioita pitää idiomatisempina. Se on semanttisesti kauempana *mennä*-verbin perusmerkityksestä kuin useimmat kohdekonstruktion tapaukset. Toisaalta myös kohdekonstruktiossa on merkitysryhmiä, joissa liikemerkitys ei ollut enää kovinkaan voimakas. Syntaktisesti idiomatisuudessa ei ole kovinkaan suurta eroa, mutta *mennä*-verbin lähdekonstruktion tapauksessa esimerkiksi passiivin käyttö ei ole mahdollista usein silloinkaan, kun se olisi ollut odotuksenmukaista.

Avainsanat: *mennä*-verbi, idiomatisuus, konstruktio

1. JOHDANTO	1
1.1. <i>MENNÄ</i> -VERBI.....	1
1.1.1 <i>Sanakirjamääritelmät</i>	3
1.1.2 <i>Aiempi tutkimus</i>	4
1.2. TUTKIMUSKYSYMYS	4
1.3. AINEISTO	6
2. TEOREETTINEN TAUSTA	7
2.1. KONSTRUKTIOKIELIOPPI	7
2.1.1 <i>Historia</i>	7
2.1.2 <i>Periaatteet</i>	8
2.1.3 <i>Merkityksen kuvaus</i>	10
2.1.4 <i>Notaatio ja konstruktoiden väliset yhteydet</i>	12
2.1.5 <i>Miksi konstruktikielioppi on viitekehyksenä tässä työssä?</i>	14
2.2. IDIOMAATTISUUS JA IDIOMIT	16
2.2.1 <i>Idiomien ja idiomaattisuuden määrittely</i>	16
2.2.2 <i>Verbilliset idiomit</i>	18
2.3. KONSTRUKTIOKIELIOPPI JA IDIOMAATTISUUS TÄSSÄ TYÖSSÄ.....	20
3. KOHDEKONSTRUKTIO: 'JOKU/JOKIN LIIKKUU JONNEKIN'	21
3.1 KOHDEKONSTRUKTION MUOTO <i>MENNÄ</i> -VERBIN KANSSA	22
3.2. ERI VARIANTIT.....	24
3.2.1 <i>Lokomotionaalinen liike</i>	24
3.2.2 <i>Refleksiivinen liike</i>	27
3.2.3 <i>Tekomerkitys</i>	29
3.2.4 <i>'kulua'</i>	32
3.2.5 <i>Ajankohta tulevaisuudessa</i>	37
3.2.6 <i>'aloittaa'</i>	38
3.2.7 <i>Paheksuttu toiminta</i>	41
3.2.8 <i>Idiomikonstruktiot</i>	45
3.3 YHTEENVETO.....	51
4. <i>MENNÄ</i>-VERBIN LÄHDEKONSTRUKTIO: 'JOLTAKIN/JOSTAKIN MENI JOTAKIN/JOKIN'	52
4.1 <i>MENNÄ</i> -VERBIN LÄHDEKONSTRUKTION MUOTO	52
4.2 ERI VARIANTIT.....	53
4.2.1 <i>'hävitä', 'kadota', 'menettää'</i>	53
4.2.2 <i>A:lta meni B alta</i>	56
4.2.3 <i>'kuolla'</i>	58

4.3 YHTEENVETO.....	62
5. LOPUKSI.....	63
LÄHTEET:	64

1. Johdanto

Pro gradu -tutkielmassani tarkastelen kahta *mennä*-verbin sisältävää konstruktiota. Työn pääpaino on idiomaattisuuden tarkastelussa. Työn teoreettisena viitekehystenä toimii konstruktiokielioppi.

Käyn tässä pääluvussa ensiksi läpi yleisiä *mennä*-verbiä koskevia asioita (luku 1.1), sen sanakirjamääritelmiä (1.1.1) ja aiempaa tutkimusta (1.1.2). Tämän jälkeen esittelen tutkimuskysymykseni (1.2) ja työni aineiston (1.3).

1.1. *Mennä*-verbi

Mennä on yksi suomen kielen yleisimpiä verbejä (Nenonen 2002). Se kuuluu esimerkiksi *tulla*-verbin ohella niin sanottuihin deiktisiin liikeverbeihin (Pajunen 1999: 55). Pentti Leinon ym. (2001: 410) mukaan *mennä* kuvaa prototyyppiseltä merkitykseltään liikettä paikasta toiseen koodaamatta kuitenkaan liikkumistapaa (vrt. esim. *kävellä*, *löntystellä* jne.). *Mennä*-verbi on siis liikeverbien osalta merkitykseltään hyvin yleismerkityksinen. Yleismerkityksiset verbit ovat Marja Nenosen (ks. Nenonen 2002: 85—92 ja siinä mainitut lähteet) mukaan erityisen idiomihakuisia.

Liikesuunta *mennä*-verbillä on prototyyppisesti puhujasta pois päin. Pertti Hietaranta (1984) on kuitenkin osoittanut, että asia ei ole näin yksinkertainen. Etenkin deiktisten adverbien (esim. *tänne* ja *tuonne*) kanssa syntyy tapauksia, joissa verbin ja adverbin deiktisyys menevät ristiin ja ne näyttävät yhteen sopimattomilta, esim. *mennä* ja *tänne*. Esimerkkitapauksissa *mennä* viittaa liikkeeseen puhujasta pois päin ja *tänne* liikkeeseen puhujaa kohti tai puhujan läheisyyteen. (Hietaranta 1984: 444–447.) Kuitenkin voidaan löytää konteksteja, jossa ilmaukset ovat mahdollisia yhdessä. Hietaranta (mp.) esittää joitakin mahdollisia konteksteja, mutta yksi mahdollisuus on tilanne, jossa on käynnissä piiloleikki, ja lapsi etsii itselleen piilopaikkaa. Puhuja on mielestään hyvän piilopaikan vieressä (esim. kaappi) ja vinkkaa lapselle, että *mene*

tänne! Tässä *tulla*-verbi ei ole mielestäni mahdollinen, koska puhuja itse ei osallistu leikkiin eikä siis ole kyseisessä piilossa. *Tuonne*-adverbi olisi tietenkin myös mahdollinen, mutta *tänne* on luonteva piilon läheisyyden vuoksi. *Mennä*-verbin käyttö on siis monimutkaisempaa kuin miltä pinnalta näyttää. Samankaltaista ”deiktistä häilyvyyttä” on myös englannin *go*-verbillä (ks. Goddard 1998: 203–212).

Mennä-verbin ja muissa kielissä sitä vastaavien lekseemien merkitys on niin yleisluonteinen, että on jopa ehdotettu, että olisi olemassa semanttinen universaali GO. Tämä ei kuitenkaan pidä paikkaansa, koska monien kielten suomen *mennä*-verbiä vastaavalla verbillä on jokin lisämerkitys, esim. saksan *gehen* tarkoittaa menemistä jalan (vrt. *fahren*). (Goddard 1998: 205.)

Yleismerkityksisyydestä johtuen *mennä*-verbille on kasaantunut runsaasti erilaisia käyttötapoja, joista voisi myös puhua verbin eri merkityksinä. Näitä käsittelen tarkemmin seuraavassa alaluvussa (1.1.1). Erilaiset käyttötavat ja merkitykset näkyvät usein siinä, millaisia seuralaisia verbin ympärillä on. Perinteisesti seuralaiset jaetaan kahteen luokkaan: argumentit ja adjunktit. Näistä argumentit katsotaan verbin pakollisiksi jäseniksi ja adjunktit valinnaisiksi. Myös termejä täydennys ja määrite käytetään. Käytän tässä työssä termejä synonyymisesti (argumentti-täydennys ja adjunkti-määrite). Käytän myös selvyuden vuoksi ilmauksia X-argumentti ja Y-argumentti erottamassa rakenteen pakollisia osallistujia toisistaan. Näistä X-argumentti on tyypillisesti lauseen subjekti ja Y-argumentti (omassa työssäni) adverbiaalitäydennys.

Seuralaiset voivat erota saman verbin eri käyttötavoissa niin määrän kuin muodonkin suhteen. Pajusen (1999: 55) mukaan deiktiset liikeverbit, joihin *mennä*-verbi siis kuuluu, järjestyvät usein tulosijojen kanssa. Kuitenkin mahdollisia argumenttien muotoja ovat *mennä*-verbin kohdalla esimerkiksi myös erosijat (esim. *silmästä meni näkö*, *Erkiltä meni elämänilo*), olosijat (*koko sato meni viikossa*, *auto menee bensalla*), translatiivi (*maljakko meni mäsäksi*) sekä instruktiivi (*ottelu meni hyvin*). Läheskään kaikissa mainituista esimerkeistä ei ole kyse enää liikkeestä. Tässä työssä keskityn tulo- ja erosijoihin (ks. luku 1.2).

1.1.1 Sanakirjamääritelmät

Esittelen tässä aluvussa *mennä*-verbin sanakirjamääritelmiä. Esittelyn tarkoitus on hahmottaa lukijalle, millaisia erilaisia käyttöyhteyksiä ja merkityksiä *mennä*-verbillä on.

Nyky-suomen sanakirja (jatkossa NS) esittelee kaksi sivullista merkityksiä ja käyttöesimerkkejä *mennä*-verbille. Merkitykset on jaettu viiteen pääluokkaan, jotka sisältävät vaihtelevan määrän alalukuja:

I Poistumisesta tai joutumisesta johonkin (päämäärää osoittaa tavallisesti tulosijainen adverbiaali)

II Poistumisesta ajattelematta liikkeen päämäärää; us. >< tulla

III Olotilan tai muodon muuttumisesta: muuttua, vaihtua, joutua johonkin tilaan, tulla joksikin

IV Edellisiin liittyen sijainnista, sopimisesta, mahtumisesta

V Liikkeestä yleensä ja siitä johtuvia merkityksiä

Gummeruksen suuri suomen kielen sanakirja jakaa merkitykset kuuteen luokkaan. Olen karsinut pois joitakin esimerkkilauseita.

I Siirtyä paikasta tai tilasta toiseen; *mennä kotiin, kauppaan, työhön, lenkille.*

II menettää; *siinä oli vähällä mennä henki. Opettajalta meni ääni.*

III ajasta tai muusta rajallisesta: kulua; *matkaan meni yli kaksi tuntia.*

IV mahtua, sopia; *leiliin menee puolitoista litraa vettä.*

V ark. (usein tuomitsevasti) *meni pilaamaan kaiken.*

VI sijainnista, olemisesta; *minne tämä tie menee?*

Tämän lisäksi mainitaan vielä noin 60 idiomia, kuten *mennä pieleen, mennä halpaan* ja niin edelleen.

Mennä-verbillä on siis lukuisia eri merkityksiä. Monet merkityksistä palautuvat yleisiin kognitiivisiin merkityksenmuutosperiaatteisiin (esim. metonymia ja metafora). Tarkoitan tässä metaforaa siten kuin se ymmärretään esimerkiksi teoksessa

Lakoff & Johnson (1980). Palaan leksikologisen semantiikan lähestymistapaan alaluvussa 2.1.5.

1.1.2 Aiempi tutkimus

Aikaisempaa tutkimusta *mennä*-verbin osalta ei ole kovinkaan paljoa. *Mennä*-verbiä käsitellään argumenttirakenteen osalta esimerkiksi teoksessa Pajunen (1999) ja semantiikan osalta teoksessa Jämsä (1986), mutta niissä näkökulma on huomattavasti laajempi kuin yhtä lekseemiä koskeva, eikä yksittäisen verbin osalta mennä kovin syvälle. Tämän lisäksi Hietaranta (1984) on käsitellyt *mennä*- ja *tulla*-verbin deiktisyyttä.

Opinnäytteitä on *mennä*-verbistä tehty muutamia. Näistä mainitsen Lukanderin (2003), Nylundin (1984) ja Jalosen & Koivikon (1973) pro gradu -tutkielmat, joista valitettavasti olen saanut käsiini vain viimeksi mainitun. Kaikissa mainituissa tutkielmissa näkökulma kuitenkin poikkeaa omastani, sillä niissä keskitytään *tulla*- ja *mennä*-verbien vertailuun.

1.2. Tutkimuskysymys

Tarkastelen tässä työssä kahta konstruktiota, jossa *mennä*-verbi esiintyy. Näkökulmani on siis lekseemistä lähtevä eikä konstruktioista, kuten yleensä konstruktiokieliopin tutkimuksessa. Konstruktio määrittelyssä noudatan Goldbergin (1995) määritelmää, jonka mukaan konstruktio on muodon ja merkityksen yhteenliittymä, jonka merkitys ei ole kompositionaalinen, siis pääteltävissä osien merkityksestä tai muista kielessä olevista konstruktioista (tarkemmin tästä luvussa 2.1.2). Olen nimennyt tutkittavat konstruktiot kohde- ja lähdekonstruktioiksi. Käsittelemäni konstruktio on rajattu muodon kautta. Kumpaakin konstruktiota käsittelemän omassa käsittelyluvussa ja luvuista selviää konstruktioiden määrittely tarkemmin. Tavoitteenani on selvittää ennen kaikkea,

millaisia eri merkitysvariantteja *mennä*-verbi argumentteineen muodostaa tietyissä syntaktisissa ympäristöissä. Keskityn paljolti merkitysvarianttien idiomatisuuteen. Idiomatisuutta käsitellen paitsi merkityksen suhteen niin myös muodon jäähmyden kannalta.

Analyysissäni keskityn vain niin sanotusti konstruktion sisäiseen syntaksiin. Sisäisellä syntaksilla tarkoitan konstruktion välttämättömiä osia, siis sen konstituentteja. Esimerkiksi idiomien *mennä pieleen* kohdalla konstituentteja olisivat *mennä*-verbi ja argumentit *pieleen* ja X, joka viittaa subjektipaikalla olevaan tarkoitteeseen (esim. *kilpailu meni pieleen*). Sisäisen syntaksin lisäksi voidaan erottaa ulkoinen syntaksi, joka käsitelisi laajempia kielellisiä ympäristöjä, joihin esimerkkilause *kilpailu meni pieleen* voitaisiin sijoittaa (esim. *harmittaa, että kilpailu meni pieleen; kilpailu meni pieleen ja voitto sivu suun* ja niin edelleen). Ulkoiseen syntaksiin en siis työssäni puutu, koska se noudattelee yleisiä syntaktisia periaatteita, jotka eivät ole riippuvaisia sisäisestä syntaksista ja joita on tutkittu paljon jo ennestään.

Tutkimus on rajattu finiittimuotoisen *mennä*-verbin esiintymiin, tarkemmin sanottuna ilmauksiin, joissa *mennä*-verbi on finiittisessä funktiossa. Täten siis mukana ovat myös *mennä*-verbin perfekti- ja pluskvamperfektimuodot.

Tähän rajaukseen on pari syytä. En ole ensinnäkään halunnut kasvattaa tarkasteltavien konstruktioiden määrää liian suureksi. Lisäksi käyttämäni aineisto HS-korpuksesta (ks. luku 1.3) olisi kasvanut liian suureksi, mikäli infiniittisetkin rakenteet olisi otettu mukaan. HS-korpuksessa on kaikkiaan noin 20 000 *mennä*-verbin esiintymää, mikä on liian paljon käsin perattavaksi. Toiseksi, viime aikoina on juuri konstruktiokieliopin puitteissa tehty fennististä infiniittisiä rakenteita koskevaa tutkimusta, joka menisi osittain päällekkäin tämän työn kanssa. Tästä esimerkkejä ovat esimerkiksi Leino (2003) ja Herlin & Visapää (2001).

1.3. Aineisto

Tutkimuksen aineisto muodostuu kolmesta osasta: Helsingin Sanomien¹ HS-2000-korpuksesta², eri sanakirjojen *mennä*-verbin artikkeleista ja niissä olevista esimerkeistä sekä internetistä poimituista esimerkeistä. Käyttämäni sanakirjat ovat *Nykysuomen sanakirja (NS)*, Timo Nurmen *Gummeruksen suuri suomen kielen sanakirja (GS)*, Erkki Karin *Naulan kantaan: nykysuomen idiomisanakirja* ja Heikki Paunosen *Tsennaaks Stadii, bonjaaks slangii: Stadin slangin suursanakirja*. Yhteen alalukuun olen poiminut lisäksi esimerkkejä Antti Tuurin *Talvisota*-romaanista.

Työni ei kuitenkaan ole varsinainen korpustutkimus, vaan korpusta olen käyttänyt lähinnä esimerkkien materiaalipankkina sekä intuition herättelijänä ja intuition tarkistamisessa työtä tehdessä.

Käyttämäni esimerkkilauseiden perässä suluissa oleva numero viittaa lauseen *mennä*-verbin sijaintiin HS-korpuksessa. Sanakirjaesimerkkien ja internetlähteiden perässä on niin ikään lähde. Ilman lähdeviitettä olevat esimerkit ovat itse keksimiäni. Kun olen muokannut korpusesimerkkejä syntaktisesti, olen varustanut muokkaamani esimerkit kirjaintunnuksella. Jos esimerkiksi alkuperäinen korpusesimerkki on luvussa esimerkki nro 2, niin muokatut esimerkit ovat 2a, 2b ja niin edelleen.

¹ Kiitän Helsingin Sanomia oikeudesta saada käyttää Helsingin Sanomien aineistoa vuosilta 2000–2001 tutkielmassani.

² Anneli Pajunen 2003. HS2000-korpus (Helsingin Sanomat, n. 50 000 000 sanamuotoa, 1.1.2000–31.12.2001. Analysoitu Connexorin FDG-morfosyntaktisella jäsentimellä. Tampereen yliopisto: Suomen kieli).

2. Teoreettinen tausta

Esittelen tässä pääluvussa tärkeimmät käyttämäni käsitteet ja työni teoreettisen viitekehyksen. Luvussa 2.1 esittelen lyhyesti konstruktiokielioppina tunnetun kielitieteellisen suuntauksen ja sen keskeiset periaatteet. Luvussa 2.2 keskityn idiomaattisuuteen ja idiomeihin.

Taustoitin työni taustaa hieman laajemmin kuin ehkä olisi välttämätöntä. Mukana on formaaleja apuvälineitä, joita en itse tässä työssä käytä. Koen kuitenkin tarkoituksenmukaiseksi asettaa työ laajempaan kehykseen.

2.1. Konstruktiokielioppi

Työni teoreettisena taustana toimii konstruktiokielioppi. Sen katsotaan usein kuuluvan laajempaan kognitiivisen kielentutkimuksen kenttään, mutta myös eriäviä mielipiteitä on esitetty. Esimerkiksi Evans & Green (2006) esittävät konstruktiokieliopin osiossa *Cognitive approaches to grammar*, kun taas esimerkiksi Jaakko Leinon (2003) mukaan konstruktiokieliopissa ja kognitiivisessa kieliopissa kyseessä on ”saman mallin vastakkaiset puolet” (s. 64). Myös teoksessa Pentti Leino ym. (2001) kognitiivista kielioppia ja konstruktiokielioppia käsitellään toisilleen läheisinä, mutta kuitenkin erillisinä teoreettisina suuntauksina.

2.1.1 Historia

Konstruktiokieliopin synty kytkeytyy pitkälti Charles J. Fillmoren ympärille syntyneeseen teoriaperheeseen. Teoriaa alettiin kehittää kyseisellä nimellä 80-luvun puolivälissä, mutta esimerkiksi Östmanin (1988) mukaan konstruktioajattelua on

nähtävissä jo Fillmoren aikaisemmissa töissä sijakieliopin ja kehysemantiikan parissa (ks. esim. Fillmore 1968). Konstruktiokieliopin teoriaa on kehitetty esimerkiksi seuraavissa artikkeleissa ja teoksissa: Fillmore 1985, Fillmore 1986, Fillmore, Kay & O'Connor 1988, Kay & Fillmore 1999 ja Goldberg 1995. Hyvä yleiskuva löytyy teoksista Evans & Green (2006) ja Croft & Cruse (2004). Suomen kieleen teoriaa ovat soveltaneet esimerkiksi Jaakko Leino (2003) ja Lari Kotilainen (2007).

Croft & Crusen (2004: luku 10) mukaan konstruktiokielioppi jakautuu sisäisesti neljään eri suuntaukseen, joista yllä esitetty kirjallisuusluettelo edustaa yhtä (pois lukien Goldberg 1995), siis Fillmoren ja Kayn linjaa, josta Croft & Cruse (2004) käyttävät nimitystä Construction Grammar (isoilla alkukirjaimilla kirjoitettuna) ja lyhennystä CG. En kuitenkaan työssäni sitoudu mihinkään tiettyyn suuntaukseen, vaan työni pohjaa konstruktiokieliopin yleisiin periaatteisiin, joista saa kuvan esimerkiksi teoksesta Evans & Green (2006).

2.1.2 Periaatteet

Konstruktion käsitteellä on kielitieteessä hyvin monenlaisia käyttötapoja. Konstruktiokieliopissa se määritellään siten, että (kieellinen) rakenne on oma konstruktionsa jos yksi tai useampi sen ominaisuuksista ei ole suoraan ennustettavissa muiden kieliopillisten konstruktioiden olemassaolosta (Goldberg 1995: 4). Sama asia teknisemmin esitettynä näyttää tältä:

C on konstruktio joss_{def} C on muodon ja merkityksen pari $\langle F_i, S_i \rangle$ niin että joku F_i :n tai S_i :n aspekti ei ole suoraan ennustettavissa C:n komponenteista tai toisista ennalta tunnetuista konstruktioista (mp., suomennos Nenonen 2002: 27).

Paul Kay ja Charles J. Fillmore (1999: 2-3) määrittelevät konstruktion siten, että se on ”joukko ehtoja, jotka oikeuttavat tietyn joukon todellisia kielen konstruktteja (sanoja, lausekkeita, lauseita ja virkkeitä).” Konstruktiossa muoto kantaa osiensa merkityksistä riippumatonta merkitystä. Konstruktiokieliopissa katsotaan konstruktion olevan kielen

perusyksikkö, ja konstruktion määritelmä kattaakin hyvin eritasoisia kielen yksiköitä morfeemeista lausetyyppeihin (Goldberg 1995: 4). Morfeemit ovat konstruktioita, koska ne ovat muoto—merkitys-pareja, joiden merkitys ei ole ennustettavissa (Goldberg 1995: 4). Tästä seuraa se, että jako leksikon ja rakenteen välillä hämärtyy (Goldberg 1995: 4).

Goldbergin esimerkkejä (2004: 5) lainaten havainnollistan erilaisia (englannin kielen) konstruktioita (taulukko 1). Ne vaihtelevat kokonsa ja kompleksisuutensa puolesta.

Morpheme	e.g. <i>pre-</i> , <i>-ing</i>
Word	e.g. <i>avocado</i>
complex word	e.g. <i>daredevil</i>
complex word (partially filled)	e.g. [N-s] (for regular plurals)
idiom (filled)	e.g. <i>Give the Devil his due</i>
idiom (partially filled)	e.g. <i>send <someone > to the cleaners</i>
covaritional condition	The Xer the Yer (e.g. <i>The more you think about it, the less you understand</i>)
ditransitive (double object)	Subj V Obj1 Obj2 (<i>he gave her a fish taco</i>)
Passive	Subj Aux VPpp (PPby) (e.g. <i>the armadillo was hit by a car</i>)

Taulukko 1. Esimerkkejä eritasoisista englannin kielen konstruktioista.

Konstruktioikieliopissa tehdään ero konstruktion ja konstruktin välillä. Konstrukti on konstruktio, johon on sijoitettu paikalleen kaikki leksikaalinen aines (Kay ja Fillmore 1999: 2). Esimerkki konstruktioista voisi olla vaikka *What’s X doing Y?* ja konstrukti kyseisestä konstruktioista esimerkiksi *What’s this fly doing in my soup?* (mt.). Syy, miksi mainittu *What’s X doing Y?* on oma konstruktionsa (Kay & Fillmoren (1999) termein WXDY-konstruktio), on se, että mainitussa esimerkissä kysyjä ei tietenkään halua selontekoa kärpäsen toiminnasta keitossa, mikä olisi ilmauksen ”kieliopillinen” merkitys, vaan pikemminkin vaatii selitystä asialle. Syntaktiseen muotoon on siis liittynyt tietty pragmaattinen tulkintakonventio, jonka vuoksi WXDY on oma konstruktionsa (mt.).

Toisin sanoen kyseessä on konstruktio, mikäli puhuja/kuulija voisi tietää kaiken muun kielestä paitsi sen, miten tuottaa ja tulkita kyseessä olevaa konstruktio (Fillmore 1989: 22). Fillmoren määritelmä muistuttaa hyvin paljon joitakin idiomeista annettuja määritelmiä (ks. luku 2.2.1).

Konstruktioikieliopin viitekehysessä tehty tutkimus on ollut paljolti ”marginaalisten” ilmiöiden, esimerkiksi (formaalien) idiomien, tutkimista. Tämä valinta on ollut täysin tietoinen. Asian taustalla on transformationaalisen kielitieteen tekemä

jyrkkä jako kielen ”ytimeen” ja ”periferiaan”, joista tutkimuksen painopiste on luonnollisesti ”ytimessä”. Sen sijaan konstruktiokieliopin kannattajien näkemys on toinen: ”Konstruktiokielioppiin sitoutuneella tutkijalla ei ole sitä ylellisyyttä, että hän voisi luokitella mitään ongelmallista dataa irrelevantiksi kielenkuvaukselle” (Kay & Fillmore 1999: 1, suomennos omani). Fillmore (1989: 19) toteaaakin, että konstruktiokieliopin lähestymistapaan voi suhtautua kahdella tavalla. Epäystävällinen tapa on jakaa kielelliset ilmiöt ytimeen ja periferiaan, jolloin työ idiomien ja poikkeuksellisten rakenteiden parissa on triviaalia ja ennen aikaista (koska ytimessäkin on tutkittavaa). Ystävällinen tapa sen sijaan on jakaa kielen ilmiöt helposti kuvattaviin ja vaikeasti kuvattaviin. Konstruktivistien strategiana on siis ollut aloittaa ”hankalista” tapauksista ja siirtyä kohti yleisempiä ja helpompia. Ajatus on, että samalla kuvausapparatuurilla tulisi kyetä kuvaamaan sekä helpot että vaikeat ilmiöt.

Konstruktiokielioppi liittyy transformatiiviseen-generatiiviseen kielitieteeseen generatiivisuuden kautta (Goldberg 1995: 7). Tarkoituksena on selvittää se rajaton määrä ilmauksia, jotka ko. konstruktio oikeuttaa, ja toisaalta pyrkiä selvittämään, miksi toiset ilmaukset eivät ole mahdollisia (mp.). Toisaalta Leino (2003: 94–96) esittää Goldbergille (1995) ja Kay & Fillmorelle kritiikkiä kyseisen asian epämääräisyydestä. Tässä työssä oma suhteeni generatiivisuuteen on se, että pyrin löytämään analyysissäni mahdollisia leksikaalis-semanttisia ja syntaktisia rajoituksia, jotka liittyvät käsiteltäviin ilmauksiin, eräänlaisia reunaehtoja siis.

2.1.3 Merkityksen kuvaus

Monet konstruktiokieliopin tutkimista ilmiöistä on aikaisemmin ohitettu, koska on katsottu, että ne ovat kontekstista tulkittavia, siis eräänlaista pragmaattista järkeilyä, joka ei vaadi selontekoa.

Konstruktiokieliopissa ei tehdä jyrkkää eroa pragmaattisen ja semanttisen merkityksen välillä. Merkityksen kuvaamisessa tärkeä tekijä on kehyksen (frame) käsite. Tämä käsite on lähtöisin Charles Fillmoren kehyssemantiikasta. Kehys on eräänlainen tausta, jota vasten ilmaus voidaan ymmärtää. Klassinen, yksinkertainen esimerkki on hypotenuusan käsite. Se on käsitettävissä vain suorakulmaisen kolmion

kehyksessä, josta se hahmottaa pisimmän sivun (ks. esim. Leino 2003: 66). Toisin sanoen, jotta voi ymmärtää hypotenuusan käsitteen, pitää ymmärtää ensin suorakulmaisen kolmion käsite, ja muutakin geometriasta (Leino 2003: 66). Leinon (2003) mukaan konstruktioit ovat kehysten kielennoiksi, ja sitä kautta kehykset ovat tärkeä käsite konstruktioikäsitteen taustalla.

Konstruktiokieliopissa paino on selvästi konstruktion muodon kuvauksessa, ja tästä syystä johtuen siitä puuttuu formaali välineistö merkitykseen kuvaamiseen. Tähän on kuitenkin tehty joitakin ratkaisuyrityksiä: Leino (2003) on yhdistänyt konstruktiokieliopin tavan muodon kuvaamisessa ja kognitiivisen kieliopin tavan merkityksen kuvaamisessa yhdeksi malliksi.

Merkityksen kuvauksessa semanttiset roolit ovat tärkeässä asemassa. Niistä käytetään myös nimeä theeta- tai temaattiset roolit. Nimien taustalla on kaksi eri teoreettista taustaa. Tässä en tee tarkempaa selkoa näiden historiasta, vaan käytän ilmausta semanttiset roolit. Yksi tärkeä lähde niiden taustalla on Fillmoren kehittämä sijakielioppi (*case grammar*) (ks. esim. Fillmore 1968, Fillmore 1977), jossa semanttisia rooleja kutsuttiin nimellä sijarooli.

Semanttisten roolien lisäksi käytetään jonkin verran myös kehyskohtaisia rooleja. Goldberg (1995) käyttää kehyskohtaisista rooleista nimeä osallistujaroolit (*participant roles*) ja semanttisista rooleista nimitystä argumenttiroolit (*argument roles*). Näiden välinen työnjako on Goldbergin (1995: 43) mukaan sellainen, että osallistujaroolit ovat esiintymiä yleisemmistä argumenttirooleista. Osallistujaroolit ovat verbikohtaisia (mp.). Esimerkiksi *mennä*-verbin osallistujaroleiksi voitaisiin todeta menijä ja menemisen kohde. Jako osallistujaroolien ja argumenttiroolien välillä ei kuitenkaan ole relevantti tämän työn kannalta, ja keskityn työssäni vain semanttisiin rooleihin.

Työssäni käytän semanttisia rooleja Saeedin (1997) määritelmien mukaan. Työssäni ovat käytössä seuraavat roolit:

Agentti (*agent*) on jonkin teon aikaansaaja ja kykenevä tietoiseen toimintaan.

Patientti (*patient*) on entiteetti, johon toiminta tai muutos kohdistuu.

Teema (*theme*) on entiteetti, joka liikkuu toiminnan seurauksena tai jonka sijaintia kuvataan.

Kokija (*experiencer*) on entiteetti, joka on tietoinen predikaatin ilmaisemasta toiminnasta tai tilasta, mutta ei kontrolloi tilannetta.

Hyötyjä (*beneficiary*) on entiteetti, jonka hyödyksi toiminta tehdään.

Väline (*instrument*) on entiteetti, jolla toiminta suoritetaan.

Lokaatio (*location*) on paikka, jossa jokin sijaitsee tai tapahtuu.

Kohde (*goal*) on entiteetti, jonne tai jota kohti jokin liikkuu kirjaimellisesti tai kuvaannollisesti.

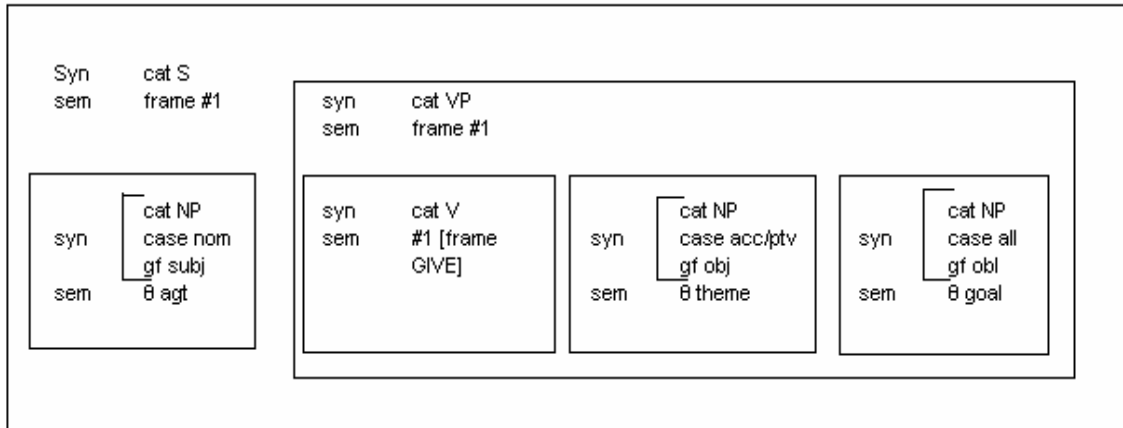
Lähde (*source*) on entiteetti, mistä jokin liikkuu kirjaimellisesti tai kuvaannollisesti.

Semanttisten roolien lukumäärästä ja laadusta ei ole päästy yksimielisyyteen ja niiden määrä ja määritelmät vaihtelevat tutkijalta toiselle. Leino ym. (2001: 22) toteaaakin, että semanttiset roolit ovatkin nykyään pikemminkin kätevä tapa osoittaa tiettyjen jäsenten semanttisia tehtäviä kuin tiukasti teoriasidonnainen kuvausväline. Semanttiset roolit eivät oikeastaan ole puhtaasti merkityksen kuvausta varten, vaan pikemminkin syntaksia, osallistujien spesifiointia. Koska työni tarkoitus ei kuitenkaan ole problematisoida semanttisten roolien käsitettä, niin en anna näiden ongelmien vaikuttaa semanttisten roolien käyttöön tässä työssä.

2.1.4 Notaatio ja konstruktioiden väliset yhteydet

Konstruktiokieliopissa konstruktioiden esittämiseen on kehitetty useita erilaisia kuvaustapoja. Pisimmälle viety formaali esitystapa on käytössä ns. Fillmoren & Kayn linjassa, jota Suomessa on jatkanut esimerkiksi Jaakko Leino (2003). Kuitenkin esimerkiksi Goldbergiltä (1995) löytyy oma kuvausmallinsa, ja Suomessakin Esa Penttilä (2006) on kehittänyt oman kuvausmallinsa.

Fillmoren & Kayn malli on alkuperäinen ja perehtymiseni mukaan Suomessakin yleisimmin käytetty notaatio, joten esittelen sitä seuraavassa. Tässä mallissa konstruktiot esitetään attribuutti—arvo-matriisina. Esitän seuraavassa esimerkkinä käytetystä notaatiosta Jaakko Leinon (2003: 79) kuvaaman ANTAA-konstruktion (kuva 1.).

Kuva 1. ANTAA-konstruktio (Leino 2003: 79)

Piirrematriisin osat esitetään kahtena piirrekimppuna, *syn(tax)* ja *sem(antics)*. Piirrekimppuihin sisältyvistä piirteistä *cat(egory)* tarkoittaa syntaktista kategoriaa, *frame* semanttista kehystä, *case* sijamuotoa, *gf (grammatical function)* lauseenjäsenasemaa ja *θ* semanttista roolia. Piirteiden arvoista *S* tarkoittaa lausetta, *VP* verbilauseketta, *V* verbiä, *NP* substantiivilauseketta, *nom* nominatiivia, *acc* akkusatiivia, *ptv* partitiivia, *all* allatiivia, *subj* subjektiä, *obj* objektia, *obl* obliikvia, *agt* semanttista roolia agentti, *theme* semanttista roolia teema ja *goal* semanttista roolia maali tai kohde. Merkintä *#1* on samaistumuuttuja. (Leino 2003: 78–79.) Esiteltyt piirteet eivät suinkaan ole ainoita mahdollisia eikä mikään estä lisäämästä uusista piirteistä tarvittaessa. Leinokin (mt.) on lisännyt Fillmoren ja Kayn malliin piirteiden *case*, joka alkuperäisestä uupuu. Esittelemäni Leinon ANTAA-konstruktio oikeuttaa lauseita kuten *Jukka antoi pallon³ Pekalle* jne. Omassa työssäni en ole katsonut tarpeelliseksi käyttää formaalia kuvaustapaa käsittelemieni konstruktioiden kuvauksessa.

Konstruktio eivät ole vain sekalainen, järjestymätön joukko, vaan ne muodostavat verkkoja (Goldberg 1995: 67). Yhteyksiä konstruktioiden välillä kuvataan perintälinkeillä (*inheritance links*) (mp.). Perintälinkit motivoivat monia konstruktion

³ Teema-roolin saavan elementin kohdalla sijana voisi oikeastaan olla *acc/gen/ptv*, jolloin erottuisi ”aito” akkusatiivi genetiiviakkusatiiveista (vrt. esim. lauseita *Appi antoi/luovutti hänet tulevalle vävyllään* vs. *Appi luovutti/antoi tyttärensä tulevalle vävyllään*).

ominaisuuksia (mp.). Goldberg (1995: 73–81) katsoo, että linkkityyppejä on neljänlaisia: polysemialinkkejä (*polysemy links*), osarakennelinkkejä (*subpart links*), toteutumalinkkejä (*instance links*) ja metaforisen laajentuman linkkejä (*metaphorical extension links*). Näistä esimerkiksi polysemialinkit kytkevät yhteen konstruktion jonkin merkityksen ja sen laajentumat. Laajentumat perivät peruserkityksen. Esimerkiksi englannin ditransitiivikonstruktiolla on peruserkitys 'X aiheuttaa, että Y saa Z:n'. Tämä peruserkitys saa polysemialinkkien avulla lukuisia merkityksenlaajentumia, kuten 'X mahdollistaa, että Y saa Z:n' yms. Goldberg ei kuitenkaan esittele polysemialinkkien ohella muita linkkejä kovinkaan tarkasti. Leino (2003: 83–89) kritisoikin Goldbergin jaottelua redundanttiudesta ja epätäsmällisyydestä.

2.1.5 Miksi konstruktioikielioppi on viitekehystenä tässä työssä?

Kompositionaalinen semantiikka johtaa etenkin skemaattisten verbien merkitystä pohdittaessa ongelmiin. Goldberg (1995) esittelee ongelman seuraavalla tavalla. Englannin kielen verbi *sneeze* on prototyyppinen intransitiivinen verbi, jonka merkitys on 'aivastaa'. Kuitenkin voidaan myös muodostaa täysin kieliopillisia lauseita, joissa *sneeze* saa objektin (tai on oikeastaan kolmepaikkainen):

1) *Joe sneezed a napkin out of the table.*

Pitäisikö siis sanoa ja sanakirjoihin kirjata, että *sneeze*-verbillä on myös transitiivinen merkitys 'aivastaa jotakin pois jostakin'? Tämä tuntuu Goldbergin mukaan englannin puhujasta intuition vastaiselta. Goldbergin näkemys onkin, että kyse ei ole verbin merkityksestä, vaan konstruktion merkityksestä, tässä tapauksessa transitiivikonstruktion, johon *sneeze*-verbi on sijoitettu.

Mennä-verbi on merkitykseltään hyvin yleismerkityksinen. Yleismerkityksiset verbit keräävät runsaasti idiomaattisia merkityksiä (Nenonen 2002: 85–92). Tämän todisteeksi riittää vilkaisu esimerkiksi Nykysuomen sanakirjan *mennä*-artikkeliin, jossa erilaisia *mennä*-verbin merkityksiä on yli kaksi sivua. Edellä olen esitellyt eri sanakirjojen esittämiä merkitysluokkia. Tämän työn tarkoituksena ei

kuitenkaan ole ehdottaa uutta tapaa laatia sanakirjoja, vaan analysoida, millaisissa konstruktioissa *mennä*-verbi esiintyy. Millaiset ovat siis ne ympäristöt, joissa eri merkitykset ilmenevät? Ja vielä tärkeämpänä kysymyksenä, millaisia eri merkityksiä *mennä*-verbi saa syntaktisesti samanlaisessa ympäristössä.

Tässä työssä *mennä*-verbin kohdalla perinteinen analyysitapa kohtaa sen ongelman, että koska *mennä*-verbi on niin yleismerkityksinen, sille on kasaantunut monenlaista käyttöä. Mikä sitten on *mennä*-verbin valenssi? *Mennä*-verbin perustapauksena voidaan pitää liike-merkitystä, jossa on nominatiivimuotoinen subjekti ja kohdetta ilmaiseva, illatiivi- tai allatiivimuotoinen adverbiaali (esim. *Erkki meni Turkuun*). Mutta entä sitten lauseet kuten *Meiltä meni viisi miestä Raatteentiellä* tai *Maljakko meni sirpaleiksi*? Ne ovat täysin kieliopillisia ja kuitenkin eroavat muodoltaan ja merkitykseltään ehdotetusta perustapauksesta. Konstruktio-käsite tarjoaa mielekkään tavan puhua verbin eri merkityksistä, koska valenssia ei katsota verbin vaan konstruktion ominaisuudeksi. Edellä mainitut esimerkit edustavat siis eri konstruktioita.

Mielenkiintoista on se, että usein *mennä* + argumentit -rakenteessa *mennä*-verbin voi korvata yhdellä verbillä, esim. *kuolla*, *kulua* jne. Vaikuttaisi, että näissä on silloin sama valenssi. Goldbergin (1995) mukaanhan valenssi on oikeastaan konstruktion ominaisuus, joten tämä on siinä mielessä luonteva löydös. Olen myös käyttänyt näitä ”synonyymejä” käsittelylukujeni otsikoinnissa havainnollistamaan sitä, millaisesta merkityksestä kulloinkin on kyse.

2.2 Idiomaattisuus ja idiomit

Pyrin tässä luvussa ja alaluvuissa luomaan katsauksen siihen, mitä idiomit ja idiomaattisuus ovat, miten niitä on kielitieteessä lähestytty ja miten käsitteitä tässä työssä käytetään.

Idiomit ja idiomaattisuus liittyvät käsillä olevaan tutkielmaan ja konstruktiokielioppiin ylipäätään läheisesti. Pohjaahan konstruktion käsitekin osaltaan idiomaattisuuteen sillä tavalla, että yksi konstruktion piirteistä on se, että merkitys ei ole ennalta arvattavissa osien merkityksen tai muiden kielessä olevien konstruktioiden kautta. Lähestyn tarkastelemieni konstruktioiden merkityksen kuvausta idiomaattisuuden kautta. Aineistoni kattaa myös ”tyylipuhtaita” idiomeja (ks. määritelmä luvuista 2.2.1 ja 2.2.2), joten siksi on tarpeen esitellä myös idiomitutkimusta lyhyesti.

2.2.1 Idiomien ja idiomaattisuuden määrittely

Marja Nenosen (2002: 17) mukaan idiomien perinteinen määritelmä kuuluu siten, että idiomi on ilmaus, jonka merkitystä ei voida johtaa sen osien merkityksistä. Kielitieteessä idiomeihin on ollut vanhastaan kahdenlaista lähestymistä: toiselta kannalta (jota esim. fraseologia edustaa) niitä pidettiin jollekin ihmisryhmälle ominaisina, useammasta sanasta koostuvina ilmauksina, joilla on itsenäinen merkitys (Nenonen 2002: 3). Toista lähestymistapaa edustivat (edustavat) generativistit, jotka pitivät kieltä lähtökohtaisesti kompositionaalisenä, joten epäkompositionaaliset idiomit olivat väistämättä poikkeuksia (mp.). Näkökulmien ero liittyy erilaisiin painotuksiin käytön ja rakenteen/merkityksen välillä. Tässä työssä idiomeilla viitataan jälkimmäiseen määritelmään.

Idiomit eivät ole kielestä selkeästi erilleen rajautuva kokonaisuus, vaan idiomaattisuus on pikemminkin jatkumo (Nenonen 2002: 3). Idiomaattisuus ei

myöskään rajaudu pelkkiin idiomeihin, vaan Penttilän (2006) tavoin voidaan sanoa, että idiomaattisuus on oikeastaan kielen kaikkien tasojen läpäisevä periaate kuin poikkeus. Penttilän muotoilu on kuitenkin melko vahva, sillä voi kysyä, että mitä idiomaattisuus on esimerkiksi fonologian tasolla. Idiomien ja idiomaattisuuden suhteesta voidaan todeta, että kaikki idiomit ovat idiomaattisia ilmauksia, mutta kaikki idiomaattiset ilmaukset eivät ole idiomeja.

Nenonenkin (2002: 14–15) tekee eron idiomien ja idiomaattisten ilmauksien välillä, joista ensiksi mainitut sisältyvät jälkimmäisiin. Idiomaattiset ilmaukset ovat vakiintuneita kollokaatioita, fraaseja ja kliseitä, jotka ovat osittain idiomaattistuneita (mp.). Ne ovat kognitiivisessa systeemissä yksiköinä, mutta semanttisesti läpinäkyviä, kuten *Onkos täällä kilttejä lapsia?* (mp.).

Nenonen (2002: 4-6) esittelee työssään kymmenen eri tutkijan määritelmän idiomeista, jotka kaikki eroavat toisistaan. Vaikeinta idiomien tutkimisessa onkin Nenosen (2002: 17) mukaan itse idiomien määrittely.

Konstruktiokieliopin puitteissa esim. Fillmore, Kay & O'Connor (1988) käyttävät jakoa formaaleihin (leksikaalisesti avoimet, esim. WXDY) ja substantiivisiin (leksikaalisesti täytetyt, esim. *kick the bucket* 'kuolla') idiomeihin. Konstruktiokieliopissa paino on ollut vahvasti ensiksi mainituissa.

Nenosen (2002: 8) mukaan idiomien kielitieteelliselle (contra psykologisen tai sosiaalisen aspektin) kuvaukselle relevantti määritelmä muodostuu seuraavista piirteistä: epäkompositionaalisuus, syntaktinen ja/tai leksikaalinen jähmeys, sanaa pitempi muoto ja konventionaalisuus. Samaa kriteeristöä noudattaa myös Penttilä (2006). Epäkompositionaalisuus tarkoittaa sitä, että ilmauksen merkitys ei suoraan ole johdettavissa sen merkityksestä tai sen muoto ei ole isomorfinen (mp.), esimerkiksi *mennä poskelleen*, jonka merkitys on karkeasti ilmaistuna 'epäonnistua' eikä esimerkiksi 'mennä maahan poski vasten maata', mikä olisi mahdollinen siinä mielessä, että suomen kielessä on ilmaus *mennä mahalleen*. Isomorfisuuteen en tässä työssä puutu. Leksikaalinen jähmeys merkitsee sitä, että ilmauksella on rajoituksia, jotka eivät ole kieliopista johtuvia (mp.), esimerkiksi *mennä poskelleen* tuntuu vaativan subjektipaikalle ajallisen prosessin tai tapahtuman, kuten *koulu(nkäynti) meni poskelleen* tai *keikka meni poskelleen* tms. Syntaktinen jähmeys taas viittaa idiomien syntaktiseen muokattavuuteen. Sanaa pitempi muoto rajaa ulkopuolelle yksisanaiset idiomaattiset ilmaukset (mp.), joista voisi olla esimerkki vaikka *tietenkin*.

Konventionaalisuus taas merkitsee sitä, että ilmaus on kieliyhteisön jäsenille tuttu (mp.).

Kaikki edellisessä luvussa esitetyt piirteet ovat tarkastelun alla tässä työssä. Lähestyn näiden piirteiden kautta tarkastelemiani konstruktioita. Sanaa pitempi muoto on itsestään selvä, koska tutkittavat ilmaukset ovat koostumukseltaan *mennä* + argumentit. Konventionaalisuuden katson tulevan kuitatuksi sillä, että aineisto on koottu sanomalehtikielestä, joka on säänneltyä yleiskieltä ja siten kieliyhteisön jäsenille tuttua. Internet-aineiston konventionaalisuus on kyseenalaisempi, mutta riittäväksi tuttuudeksi katson sen, että ilmausta on joku käyttänyt ja minä lukijana olen sen merkityksen tunnistanut. Syntaktista jähmeyttä lähestyn kahdeksan ominaisuuden kautta. Ominaisuudet olen lainannut Nenoselta (2001: 71–72). Ne ovat verbin vaihto, sisäinen anaforinen viittaus, argumenttien sija ja luku, argumentin mahdollinen adjektiiviattribuutti, passiivi, topikaalistus ja nominaalistus. Leksikaalista jähmeyttä tarkastelen etsimällä erilaisia reunaehtoja sille, että idiomaattinen merkitys säilyy, siis millaisia sanoja konstruktion on mahdollista sijoittaa.

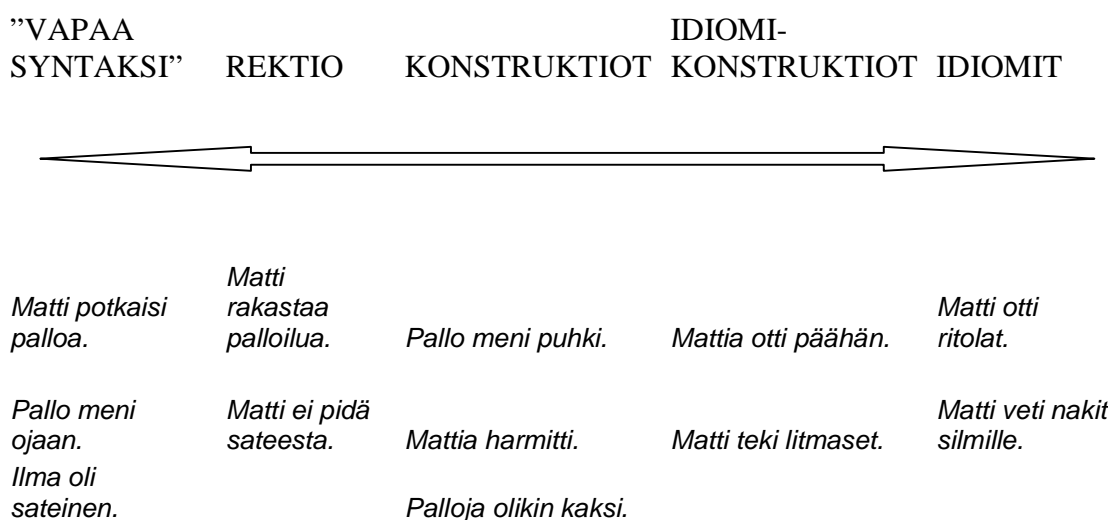
2.2.2 Verbilliset idiomit

Idiomeita voidaan luokitella monin tavoin. Oma työni käsittelee kuitenkin vain tietyn tyyppisiä idiomeita, siis verbillisiä (ja niistäkin vain yhden tietyn verbin sisältäviä), joten kerron seuraavassa tarkemmin vain suomen kielen verbillisistä idiomeista. Nenonen (2002: 52) kutsuu verbillisiksi lausekeidiomeiksi niitä lausekeidiomeita, joissa yhtenä osana finiitti-, infinitiivi- tai partisiippimuotoinen verbi. Tarkastelen työssäni pääasiassa vain finiittiverbin sisältäviä tapauksia.

Verbilausekeidiomi koostuu prototyypisesti finiittiverbistä ja komplementista, joka on taivutettu nomini, esimerkiksi *ottaa päähän* 'harmittaa' (Nenonen 2002: 55). Jonkin verran on myös tapauksia, jotka koostuvat subjektista ja finiittiverbistä, esimerkiksi *nakki napsahtaa* 'joutua johonkin (epämieluisaan) tehtävään' (mp.). Nämä poikkeavat usein temaattiselta rakenteeltaan vastaavista vapaista lausekkeista, sillä nomini sijaitsee usein vasta verbin jälkeen, vaikka olisikin subjektiasemassa, esim. *minulla on hermot pinnassa* (mp.). Toisaalta tätä voidaan pitää

yleisenä ns. habitiivisen omistusrakenteen ominaisuutena, jos pitäydytään mainitussa tulkinnassa lauseen subjektista (esim. Vilkuna 2003: 157 analysoi omistuslauseiden kieliopilliset funktiot toisin).

Idiomit eroavat toisistaan idiomaattisuus-asteen mukaan, ja näin on tietenkin laita myös verbillisten idiomien kohdalla. Nenonen (2002: 30) havainnollistaa erilaisten verbilausekkeiden idiomaattisuutta seuraavalla kuvalla (kuva 2):

Kuva 2. Eriasteista idiomaattisuutta suomen verbilausekkeissa (Nenonen 2002: 30).

"Vapaa" syntaksi tarkoittaa lähinnä suomen kielen peruslausetyyppejä (mp.). Peruslauseetkaan eivät kuitenkaan ole "epäidiomaattisia", vaan nekin ovat Goldbergin (1995) mukaan konstruktioita. Rektiosäännöt rajoittavat tiettyjen verbien yhteydessä sijanvalintaa, ja rektiot on opittava erikseen, joten niitä on syytä pitää idiomaattisina (Nenonen 2002: 30). Konstruktioiksi voi Nenosen (mp.) mukaan nimetä marginaaliset lausetyypit, koska niissä on rajoittunut syntaktinen muoto, vaikka sanoja voidaan lisätä melko vapaasti. Tässä on huomattava, että Nenonen käyttää konstruktioita erialaisessa merkityksessä kuin miten sitä käytetään teknisenä terminä konstruktiokieliopissa. Idiomikonstruktioissa sanoja ei voi lisätä niin vapaasti kuin konstruktioissa, vaan sanat yleensä liittyvät tiettyyn aihepiiriin, kuten *ottaa* + 'pää' + illatiivi (*ottaa päähän/aivoon/kaaliin*) (mp.). Idiomeihin ei oikein voi vaihdella sanoja muuta kuin

subjektirooliin (mp.). On kuitenkin syytä huomata, että kaikki tällä jatkumolla esitetyt tapaukset ovat jossain määrin avoimia. Siinä ne eroavat esimerkiksi sananlaskuista (*mikä laulaen tulee, se viheltäen menee*).

2.3. Konstruktiokielioppi ja idiomaattisuus tässä työssä

Konstruktiokieliopin parissa on oltu kiinnostuneita avoimista rakenteista, kärjistäen esittäen siis edellisen kuvan (kuva 2) tapauksista muista kuin oikean äärilaidan tapauksista eli idiomeista (ks. esim. Fillmore, Kay & O'Connor 1988, Kay & Fillmore 1999). Painotus on siis ollut Fillmoren, Kayn & O'Connorin termiä käyttäkseni formaaleissa idiomeissa.

Koska oma lähtökohtani on tietystä verbistä (*mennä*) eikä puhtaasti konstruktiosta lähtevä, aineistossani tulee olemaan idiomaattisuuden suhteen tapauksia kuvan 2 molemmilta laidoilta, toisin sanoen hyvin erilaisia tapauksia. Toista äärilaitaa edustavat esimerkiksi *mennä pommiin / pieleen / myttyyn* jne. kaltaiset rakenteet, joissa ”avonaisia kohtia” on hyvin vähän ja joiden merkitys on epäkompositionaalinen, ja toista äärilaitaa esimerkiksi niin sanottu ”peruskäyttö”, jollaisena pidän siis konkreettisen liikkeen ilmaisemista (Esim. *Erkki meni Turkuun*), jossa ei ole syntaktisia rajoituksia, ilmaus on semanttisesti läpinäkyvä ja koko konstruktion merkitys on käytännössä sama *mennä*-verbin merkityksen kanssa.

Tässä työssä idiomaattisuus ja konstruktiokielioppi yhdistyvät sillä tavalla, että tarkastelen *mennä*-verbillisten konstruktioiden idiomaattisuutta edellä mainittujen kriteerien (luku 2.2.1) kautta. Merkityksen osalta tämä tarkoittaa epäkompositionaalisuutta ja muodon osalta syntaktista jähmeyttä.

Idiomien osalta tarkastelen työssäni vain merkitysryhmiä, joita Nenonen (2002) nimittää idiomikonstruktioiksi. Näissä siis on useita lähes samamerkityksisiä ja samanmuotoisia idiomeita. Yksittäisiin idiomeihin en muuten lähtökohtaisesti työssäni puutu.

3. KOHDEKONSTRUKTIO: 'joku/jokin liikkuu jonnekin'

Hahmottelen tässä luvussa kohdekonstruktioksi nimittämäni rakennetta, jonka merkityksen voi tiivistää karkeasti 'joku tai jokin liikkuu jonnekin'. Sen muoto on prototyypisesti NP, finiittimuotoinen verbi ja NP tai InfP (InfP:sta tarkemmin luvussa 3.1). Ensimmäinen NP on sijaltaan nominatiivi ja funktioltaan lauseen subjekti. Jälkimmäinen NP on illatiivissa tai allatiivissa ja se on funktioltaan adverbiaalitäydennys. Perustan tämän alustavan analyysini kohdekonstruktion muodosta Pajusen (2001: 185–272) havaintoihin suomen liikeverbeistä.

Kohdekonstruktio on siis ylärakenne, joka mahdollistaa esimerkiksi monia erilaisia verbivalintoja, joista *mennä*-verbi on luonnollisesti vain yksi mahdollinen verbivalinta. Kohdekonstruktio voidaan nähdä peruslausetyypeistä yhtenä intransitiivilauseen alatyypinä. Kohdekonstruktioksi kutsumani rakenne tuottaa seuraavanlaisia lauseita:

- 1) *Erkki meni Turkuun.*
- 2) *Humalainen mies hoiperteli kotiin.*
- 3) *Pallo vierii pensaaseen.*
- 4) *Bussi numero 1 menee Pyyrikintorille.*

Kyseessä on konstruktio, koska siihen voidaan sijoittaa esimerkiksi verbejä, jotka eivät sisällä liikkeen merkitystä (esim. 5, 6), mutta silti liikemerkitys säilyy:

- 5) *Tyttö itki koko matkan kotiin.*
- 6) *Erkki ähisi itsensä mäelle.*

Kuitenkaan verbien sijoittaminen ei ole suinkaan täysin vapaata, vaan kyseeseen tulevat nähdäkseni lähinnä liikeverbit ja myös verbit, joita Pajunen (2001: 335) kutsuu nimellä liike-imitatiivit. Liike-imitatiivi on kyseessä esimerkissä 6.

Tämän työn tavoite ei kuitenkaan ole keskittyä kohdekonstruktion ja siksi esitykseni kohdekonstruktiosta jää väkisinkin pintapuoliseksi. Ylärakenteen hahmottelu on kuitenkin tarpeen, sillä *mennä*-verbin sisältävät tapaukset eivät itsessään

ole oma konstruktionsa, koska niiden sisältämien ilmausten muoto on konventionaalinen ja koska illatiivi ilmaisee usein liikkeen kohdetta, allatiivi usein omistajaa ja liikkeen kohdetta ja *mennä* liikettä. Siispä *mennä*-verbin sisältävien kohdekonstruktioilmauksien merkitys tulee pääsääntöisesti aika lailla kompositionaalisesti. Näihin kuitenkin kuuluu rakenteita, jotka ansaitsevat oman konstruktiostatusen. Tällainen on esimerkiksi paheksuttu toiminta -konstruktio (luku 3.1.6), jonka merkitys ei palaudu kohdekonstruktioon.

Tiettyä konstruktionomaisuutta on kuitenkin myös kohdekonstruktion tapauksissa, joihin on jo ”sijoitettu” verbi, nimittäin vaihtelu kohdetta ilmaisevan NP:n sisä- ja ulkotulosijan välillä. Verbirektiota voidaan tässä tapauksessa jossain määrin ennustaa (esim. monet paikannimet), muttei läheskään aina.

3.1 Kohdekonstruktion muoto *mennä*-verbin kanssa

Tässä alaluvussa käsittelem kohdekonstruktion muotoa *mennä*-verbin yhteydessä. Muodossa on kaksi erilaista varianttia (A ja B):

A) NP(nom) + *mennä* + NP (ill/all)

Tämä variantti sisältää seuraavankaltaisia lauseita:

1) *Erkki meni Turkuun.*

2) *Erkki meni Seinäjoelle.*

Adverbiaalitäydennys voi olla *mennä*-verbin yhteydessä muukin kuin substantiivilauseke, esim. adjektiivilauseke (*Erkki meni halpaan*). Näissä on kuitenkin kyse pitkälti kiteytyneistä idiomeista ja siten ne ovat eräänlainen poikkeustapaus.

Ensimmäinen NP on funktioltaan lauseen subjekti ja semanttiselta rooliltaan agentti tai teema. Jälkimmäinen NP on funktioltaan adverbiaali ja semanttiselta rooliltaan kohde tai hyötyjä.

B) NP(nom) + *mennä* + InfP(ill)

Tämä variantti sisältää seuraavanlaisia lauseita:

- 1) *Erkki menee nukkumaan.*
- 2) *Erkki menee tapaamaan vanhempiaan.*
- 3) *Erkki menee yrittämään nukkumista.*

Esimerkkien 1-3 tapaisissa rakenteissa käytän Ison suomen kieliopin mukaista ilmausta infinitiivinen lauseke (InfP) viittaamaan lauseen nominaaliseen jäsenen (*nukkumaan, tapaamaan vanhempiaan, yrittämään nukkumista*). Edelleen Ison suomen kieliopin mukaan käytän finiittimuotoisen verbin ympärille koostuvasta aineksestä nimitystä hallitseva lause (ISKO 488).

Infinitiiviset lausekkeet voidaan jakaa kahtia infinitiivi- ja partisiippilausekkeisiin (ISKO: 487). Omaan aineistooni kuuluu vain infinitiivilausekkeita, ja vielä tarkemmin sanottuna vain ns. MA-infinitiivin (ent. 3. infinitiivi) illatiivin muodostamia lausekkeita. MA-infinitiivillä on kaiken kaikkiaan viisi eri sijavarianttia (ISKO: 491). ”MA-infinitiivin sisäpaikallissijojen muodostamat lausekkeet esiintyvät samanlaisissa yhteyksissä kuin vastaavansijaiset substantiivilausekkeet (NP)” (ISKO: 487).

Liike- ja siirtämisverbien yhteydessä MA-infinitiivin illatiivin muodostaman lausekkeen voi tulkita ilmaisevan toiminnan tarkoitusta (ISKO: 492), ks. esim. 2. ”MA-infinitiivin illatiivin muodostama lauseke on merkitykseltään lähellä finaalarakennetta silloin, kun lauseessa on sen ohella toinen tulosijainen lauseke. MA-infinitiivin käyttö antaa ymmärtää, että tarkoitettu toiminta seuraa hallitsevan verbin ilmaisemaa siirtymistä ja toteutuu nimenomaan tulopaikasta. Lisäksi MA-infinitiivi implikoi toiminnan toteutumista. (ISKO: 541.)

3.2. Eri variantit

Olen jakanut kohdekonstruktion *mennä*-verbin sisältävät tapaukset merkityksen puolesta alaryhmiin. Lokomotionaalisen liikkeen tapaus on *mennä*-verbin merkityksen perustapaus ja käsittelen sen ensimmäisenä (luku 3.2.1). Siinä koodataan liikkuja, liike ja kohde. Muut ryhmät ovat paheksuttua toimintaa (luku 3.2.7) ja idiomikonstruktioita (3.2.8) lukuun ottamatta ovat eräänlaisia alaryhmiä tälle merkitykselle. Ne siis sisältävät tulkinnan liikkeestä. Niihin on kuitenkin kiteytynyt idiomaattinen merkitys, jonka vuoksi olen erottanut ne omiksi alaryhmikseen.

Olen järjestänyt alaluvut jatkumolle idiomaattisuuden suhteen. Idiomaattisuus lisääntyy loppua kohti. Idiomaattisuuden ”määrän” olen pohjannut paitsi syntaktiseen jähmyyteen niin myös semanttiseen epäkompositionaalisuuteen, joista etenkin jälkimmäinen on ainakin jossain määrin veteen piirretty viiva.

3.2.1 Lokomotionaalinen liike

Lokomotionaalinen liike on HS-korpuksessa ryhmistä frekvenssiltään yleisin, ja liikemerkitystä voidaan pitää *mennä*-verbin perusmerkityksenä. Seuraavassa esittelen muutaman esimerkin lokomotionaalisen liikkeen lauseista (esimerkit 1-9). Esimerkkien jäljessä olevat numerot viittaavat esimerkkilauseen *mennä*-verbin sijaintiin HS-korpuksessa.

- 1) *Suurin osa ystäväistäni menee Australiaan tai Britanniaan. (125304)*
- 2) *Vasta Turun poliisin oma partio meni asuntoon - - (16760242)*
- 3) *Kun Clinton meni Afrikkaan 1998 - - (4601749)*
- 4) *Entäpä jos ottaisi vaimon mukaan ja menisi Kuubaan. (15139820)*
- 5) *Bussi menee Helsingin keskustaan - - (15350504)*
- 6) *Nytkin peli ehdittiin viheltää poikki ennen kuin kiekko meni maaliin. (15816530)*

7) - - *kiekko meni längistä maaliin.* (21888766)

8) - - *maito menee meijeriin.* (20606603)

9) - - *poliisin kirjoittamat paperit menevät paluupostissa väärään osoitteeseen.* (246578)

Lokomotionaalisen liikkeen tapauksista voidaan erottaa (Pajunen 2001: 185) omavoimainen liike (esimerkit 1-4), jossa X-argumentin ilmaisema liikkuja on semanttiselta rooliltaan agentti, ja dynaaminen liike (esimerkit 5-9), jossa X-argumentin ilmaisema liikkuja on teema. Y-argumentti, joka ilmaisee molemmissa liikkeen päätepidettä, on molemmissa semanttiselta rooliltaan kohde. Lokomotionaalisen liikkeen alaan kuuluu merkityksen puolesta myös tapauksia, joissa ei koodata päätepidettä lainkaan, esim. *Missähän se poika nyt menee?* (NS), mutta ne siis rajautuvat tämän työn ulkopuolelle.

Lokomotionaalisen liikkeen tapauksia, ja eritoten omavoimaisen liikkeen, voi pitää *mennä*-verbin käytön perustapauksena monellakin tapaa: lokomotionaalinen liike on konkreettista toimintaa, ja vaikkakin *mennä*-verbillä on abstraktimpaakin käyttöä, kuten seuraavissa alaluvuissa esiintyy, yleinen tendenssi kielessä on, että muutoksen suunta on konkreettisesta abstraktiin (Pajunen 1999: 21). Konkreettista liikettä ilmaisevaa käyttöä voidaan siis pitää kielihistoriallisesti perustavampana. Se tuntuu myös arkijärjellä perustavammalta.

Toinen vahva peruste on se, että lokomotionaalisen liikkeen käyttö ei ole syntaktisesti rajoittunut. Se sallii kaikkien modusten, aika- ja persoonamuotojen käytön, passiivin käytön ja lausekejärjestyksen muuttelun. Sen sijaan dynaamisen liikkeen kohdalla esimerkiksi persoonamuotojen ja passiivin käyttö on rajatumpaa. Suomen kielen passiivi vaatii (implisiittiseksi) tekijäksi elollisen tekijän (ks. esim. Löflund 1998), joka siis dynaamisesta liikkeestä puuttuu. Liike-merkitys on myös intuitiivisesti verbin perusmerkitys ja myös mainitaan sanakirjoissa ensimmäisenä (ks. esim. NS, Gummeruksen suuri suomen kielen sanakirja).

Lokomotionaalisen liikkeen tapaukset ovat leksikaalisilta rajoituksiltaan varsin vapaat. X-argumentiksi käyvät konkreettismerkityksiset entiteetit. Abstrakteista entiteeteistä aikaan ja rahaan liittyvät ilmaukset ovat mahdollisia, mutta niiden kohdalla liikemerkitys ei tosin ole enää läpinäkyvä, minkä vuoksi käsittelen niitä omana alalukunaan (ks. alaluku 3.2.4 'kulua'). Muut abstraktit entiteetit tuntuvat olevan mahdottomia:

10) **Vapaus meni Turkuun.*

Esimerkin 10 ilmaukselle voidaan kenties löytää järjellisen merkityksen mahdollistava konteksti *voitto meni viimeiseen esteeseen* -tyylisesti, mutta tässä *Turkuun* ilmaisiksi nähdäkseni pikemminkin syytä kuin kohdetta.

Myös Y-argumentin valinta on varsin vapaata. Prototyyppinen Y-argumentti on jotakin maantieteellistä paikkaa ilmaiseva. Kuitenkin, kenties siitä syystä, että *mennä*-verbi on niin yleismerkityksinen, Y-argumenteissa on niin suurta vaihtelua, että verbin liikemerkitys häviää. Näitä tapauksia olen käsitellyt omissa alaluvuissaan.

Dynaamisen liikkeen koodaamisella voidaan häivyttää liikkeen aiheuttaja sellaisissakin tapauksissa, joissa liikkeen todellinen aiheuttaja on selvä:

11) *Vaaka menee kaappiin piiloon niin ei tule joka päivä siinä hypittyä jota teen ja sehän ei taas oo hyvä juttu kun paino saataa vaihdella päivän aikana niin paljon.*

(Internet: <http://kaksplus.fi/keskustelu/t862919,50>, 12.3.08 Google-hakuohjelmalla hakusanalla ”menee”)

Esimerkissä 11 on kyse siitä, että kirjoittaja laittaa vaa’an kaappiin piiloon, vaikka lauseen kieliopillinen tekijä on *vaaka*. Samaa on nähtävissä edellä esitetyissä esimerkeissä 5, 8 ja 9. Voidaan ajatella, että näissä varsinainen liikkeen aiheuttaja ei ole joko olennainen tai sitten se on niin itsestään selvä, että sitä ei ole tarpeen mainita. Esimerkiksi esimerkin 5 tapauksessa voidaan ajatella, että bussin kuljettajalle ei ole mitään merkitystä, vaan merkitystä on sillä, että bussi ylipäänsä kulkee tietyistä paikasta toiseen tiettyyn paikkaan, kenties tiettyä reittiä.

Mielenkiintoinen piirre lokomotionaalisen liikkeen osalta on paikannimissä tapahtuva vaihtelu illatiivin ja allatiivin välillä, esim. *Erkki meni Ylistaroon/ Alastarolle*. Tämä taas ei sinänsä ole lainkaan *mennä*-verbiä koskeva asia, vaan liittyy yleisemmin sisä- ja ulkopaikallissijojen käyttöön paikannimissä. Kuitenkin nimenomaan allatiivin kohdalla on muodossa kaksitulkintaisuutta, sillä samalla muodolla on sekä lokaalinen merkitys (esim. *Voitto meni Ylistaroon*) ja habitiiivinen merkitys (esim. *Voitto meni Ylistarolle*), joista jälkimmäisessä allatiivimuotoista adverbialitädennys voisi luonnehtia semanttiselta rooliltaan hyötyjäksi. Näin tulkinta olisi metonyyminen ja

tarkoittaisi esim. voittanutta joukkuetta. Tämä kaksitulkintaisuus ilmenee vain paikannimien osalta, sillä esimerkiksi henkilöviitteisten erisnimien kohdalla se ei ole mahdollinen: esim. *Voitto meni Erkille/ *Erkkiin*.

Paikan ilmaisemiseen käytettävien yleisnimien kohdalla on usein merkitysero illatiivi- ja illatiivimuotoisen argumentin välillä, esim. *mennä kouluun~koululle*. Tähän eroon en tartu tarkemmin, sillä kyse ei varsinaisesti *mennä*-verbin merkitystä muuttavasta erosta. Allatiivin kohdalla on myös mahdollinen vanhahtava käyttö *Liisa meni Erkille*, jonka merkitys on suunnilleen 'meni puolisoksi'. Tätä käyttöä ei korpusaineistossani tosin esiinny ja käytön historiallinen pohja lienee allatiivin habitiivisessa käytössä.

3.2.2 Refleksiivinen liike

Refleksiivisellä liikkeellä tarkoitetaan liikettä, jossa liike ei ole paikasta toiseen, vaan paikallaan tapahtuvaa, esimerkiksi asennon muutosta (Pajunen 2001: 185). *Mennä*-verbin yhteydessä sitä ilmaistaan esimerkiksi seuraavanlaisilla rakenteilla:

- 1) *...Kohdalla tuli hirveä kramppi, jalka meni koukkuun, eikä ottanut enää alle...(9435541)*
- 2) *Miehen suu meni suppuun. (9528727)*
- 3) *... tovereitten otsa meni kurttuun, kun Jokerien peli yski. (22996322)*
- 4) *Käsi meni nyrkkiin.*
- 5) *Suu meni väärään, vinoon (NS)*
- 6) *Erkki meni kyykkyy. (keksitty esimerkki) (myös polvelle, mahalleen, selälleen...)*

Refleksiivisen liikkeen konstruktio on melko epätyypillinen ja harvinainen *mennä*-verbin esiintymien yhteydessä ja vaikuttaisi siltä, että sitä esiintyy vain kivettyneissä kollokaatioissa. Pajunen (2001: 211) mukaan refleksiivisen liikkeen tapaukset jakaantuvat melko selvästi ruumiinosan liikkeeseen ja ruumiinasennon muutosta

ilmaiseviin tyypeihin. Ruumiinosan liikettä omista esimerkeissäni edustavat esimerkit 1-5 ja ruumiinasennon muutosta ilmaisee esimerkki 6.

Mennä-verbin yhteydessä refleksiivisen liikkeen rakenne on leksikaalisesti melko rajattu. X-argumenttina on lähes aina ruumiinosaan viittaava ilmaus, joka on semanttiselta rooliltaan patientti. Tästä poikkeuksen muodostavat esimerkin 6 tapaiset ilmaukset, joissa X-argumentti on semanttiselta rooliltaan agentti. Myös Y-argumenttien joukko tuntuu aika rajatulta, koska asentojen, joihin X-argumentin ilmaisema tarkoite voi mennä, kielennöksiä on hyvin rajallinen määrä. Käyttämistäni semanttisista rooleista Y-argumenttia kuvaa parhaiten kohde, joskaan se ei kovin täsmällinen tähän tarkoitukseen olekaan.

Leksikaalisesta rajoittuneisuudesta huolimatta rakenne on syntaktisesti melko vapaa, sillä se sallii esimerkiksi eri modusten käytön:

2a. Miehen suu menisi suppuun.

2b. Miehen suu mennee suppuun.

Joissakin tapauksissa on mahdollista vaihtaa myös Y-argumentin sijaa. Tällöinkin kyseeseen tulee lähinnä allatiivi (esimerkit 2c ja 5a):

2c. Suu meni supulle.

5a. Suu meni väärälle.

Passiivi ja muut persoonamuodot kuin yksikön ja monikon 3. ovat poissuljettuja ruuminosaliikkeen kohdalla. Kuitenkin lausekejärjestyksen muuttelu on mahdollista ja lisäksi rakenteen komplementit voivat saada omia määritteitä:

2d. Vanhan miehen suu meni tiukasti suppuun.

Lisäksi myös nominaalistus on mahdollista (esim. 4a):

4a. Käden meneminen nyrkkiin tietää pahaa.

Mennä-verbin refleksiivisen liikkeen ilmauksilla tuntuu olevan aika usein myös kuvaannollinen merkitys (esim. *otsa meni kurttuun* 'huolestui'), joka onkin

useimmiten oikeastaan ensisijainen. Otsan kurtistuminen toimii siis huolestumisen indeksinä.

Huomionarvoinen piirre ruumiinosan liikkeen ilmaisemisessa *mennä*-verbin yhteydessä on se, että merkityksessä on mukana epäintentionaalisuus ja kontrolloimattomuus. Tällä tarkoitan sitä, että suun meneminen suppuun ja käden meneminen nyrkkiin ei ole tämän rakenteen tuottamassa merkityksessä nähdäkseen useinkaan tietoista. Tämä tulee osittain siitä, että rakenteen subjektipaikalla ei ole elolliseen tarkoitteeseen viittaavaa ilmausta ja osittain myös *mennä*-verbin deiktisestä luonteesta.

3.2.3 Tekomerkitys

Tässä alaluvussa käsittelen seuraavan kaltaisia tapauksia:

- 1) *Kun menee kauppaan, saattaa jokainen kysyä jotakin. (17021354)*
- 2) *Menen kirjastoon lukemaan niin kuin muinakin päivinä. (27488690)*
- 3) *Entä kun menen kylään? (8803492)*
- 4) *En jäänyt odottelemaan, vaan menin lääkäriin ja etsin kirjallisuudesta tietoa kivessyövästä. (4802024)*
- 5) *Minä sanoin, että mennään mieluummin leffaan. (17430658)*
- 6) *Kaksi mummoa meni mustikkaan, mutta toinen ei mahtunut.*
- 7) *Kuinka mentiin kalaan tosissaan. (103718)*
- 8) *Jos katsoja tuntee tarinan elokuvana, hän menee teatteriin uusintamaan aiempaa kokemusta. (13230249)*
- 9) *Menkää kahville tai jotakin, niin Tanja hoitelee tilauksen - - (24798163)*
- 10) *Eikä kukaan ehdota, että mentäisiin oluelle. (11791290)*

Kaikki yllä olevat esimerkit eroavat konkreettisesta liikkeestä siinä, että niiden merkitys ei ole pelkkä liike, vaan myös määränpäässä tapahtuva toiminta. Ne muistuttavatkin merkitykseltään *mennä*-verbin esiintymiä, joissa argumenttina on MA-infinitiivin illatiivi (esim. *mennä kalastamaan*). Esimerkin 1 kohdalla kyse ei ole vain liikkeestä

määrättyyn pisteeseen (kauppa). Prototyypinen kauppaan meno käsittää sen, että sieltä myös ostetaan jotakin, tai ainakin aiotaan ostaa. Kognitiivisessa kielitieteessä (ks. esim. Croft & Cruse 2004) tämäntyyllisistä ilmiöistä käytetään termiä *script*: kauppaan meno sisältää siis paljon muuta kuin vain liikkeen, mutta koko tapahtumaketjua kielennetään yhdellä lauseella. Se käsittää esimerkiksi liikkeen kauppaan, tuotteiden valikoimisen kärryyn, niiden maksamisen kassalla ja pakkaamisen kasseihin tai muuhun kuljetusvälineeseen.

Esimerkin 3 kylään meno on vielä astetta opaakimpi. Siinä y-argumentti ei ole mikä tahansa pieni paikkakunta (”kylä”), vaan tuttavaperhe tms., jonka luona vieraillaan. Vaatisi itse asiassa hyvin epäprototyypisen kontekstin, että ilmaus *mennä kylään* saisi merkityksen ’siirtyä pienen paikkakunnan alueelle’. Tämänkaltainen konkreettisen merkityksen hylkiminen on Nenosen (2002) mukaan hyvin tyypillistä idiomeille.

Lokomotionaalisen liikkeen ja tekomerkitystä mukanaan kantavan liikkeen eroa hyödyntää esimerkki 6, joka on siis vanha koululaisvitsi: *kaksi mummoa meni mustikkaan, mutta toinen ei mahtunut*. Tekomerkityksen selvimpiä esiintymiä ovatkin juuri tapaukset mallia *mennä kalaan/ marjaan/ sieneen/ mustikkaan/ puolukkaan/ vadelmaan/ metsälle/ jne*. Näissä tapauksissa on kaikissa kyse ihmisen ravinnoksi kelpaavien, luonnonvaraisten kasvien tai niiden marjojen poiminnasta ja eläinten pyytämisestä. Näissä pelkkää konkreettista liiketulkintaa ei ole saatavilla, tai ainakin se on esimerkin 6 tavoin hyvin huomiota herättävä. Tosin on huomattava, että esimerkiksi kalaan meneminen todennäköisesti sisältää liikkumista kalastuspaikalle, mutta se on merkityksessä vain taustalla. Tästä syystä ne ovatkin prototyypisimpiä luokkansa edustajia. Kuitenkin esimerkiksi *mennä kalaan* ja *mennä kalastamaan* -esimerkkien kohdalla on myös syntaktinen ero: jälkimmäisessä infiniittilauseke voi saada oman objektin, esim. *menin kalastamaan haukea*. Tästä johtuen ilmausten välillä voi olla kyse myös merkityserosta toiminnan ”vakavuuden” tai siihen sitoutumisen suhteen. Ensin mainittu on nähdäkseni lähinnä mieluisaa ajantappamista, harrastustoimintaa, kun taas jälkimmäiseen voi liittyä totisempikin suhtautuminen saaliin saantiin.

Mielenkiintoinen ryhmä ovat myös tapaukset *mennä teatteriin, mennä museoon* jne. Näissä kaikissa on idiomaattisia piirteitä. Kaikki tarkoittavat nimenomaan menemistä seuraamaan kyseisessä instanssissa näyteltävää tai näytettävää esitystä. Esimerkin 8 kohdalla siis esityspaikka on ryhtynyt merkitsemään itse esitystä, siis konkreettinen abstraktia. Teatteriesitys on nähdäkseni abstraktimpi kuin

teatterirakennus, koska esitys on eri ”maailmassa”. Esitys on olemassa kulttuurisesti, ihmisen toiminnan välityksellä, kun taas teatterirakennus on materiaallinen.

Näissä kaikissa olisi hyvin outo tulkinta se, että viitattaisiin vain teatteri- tai museorakennukseen menemiseen eikä esityksen seuraamiseen, paitsi kenties kyseisten paikkojen työntekijöiden näkökulmasta katsottuna. Varsinkin teatteriin menemiseen liittyy myös hyvin paljon kehyssemanttista tietoa: teatteriin pukeudutaan yleensä juhlavammin kuin vaikkapa kauppaan, esitystä seurataan yleensä hiljaa eikä sen tapahtumiin osallistuta.

Sen sijaan tapauksissa kuten *mennä jalkapallo-otteluun /nyrkkeilymatsiin/ jääkiekkomatsiin/ leffaan/ konserttiin/ jne.* ei ole edes tarjolla vastaavanlaista kaksitulkintaisuuden mahdollisuutta. Tämä johtuu luultavasti siitä, että esimerkiksi teatterin tapauksessa teatterirakennus on olemassa riippumatta siitä, onko siellä esitys käynnissä vai ei, mutta ottelu sen sijaan on olemassa vain ottelun keston ajan. Otteluareenat tietenkin säilyvät ottelun jälkeenkin, mutta niitä ei kielennetä tässä rakenteessa, vaan itse tapahtuma.

Teatteriin tai leffaan meno edellyttää prototyypillisesti, että (elokuva)teatterissa on esitys alkamassa lähiaikoina, tai että puhuja ainakin uskoo niin. Ne eroavat kuitenkin skemaattisesta liikkeestä siinä, että liikkeen motivaatio ei ole pääsy teatterirakennukseen tai sen läheisyyteen (kuten olisi *menen teatterille* -tapauksessa), vaan siellä esitettävän esityksen seuraaminen.

Kuitenkaan tekomerkityksen kohdalla ei voida puhua varsinaisesti konstruktiosta, sillä ilmauksia selittää Y-argumentin metonymisuus. Y-argumentin ilmaisema menemisen kohde edustaa siis siellä tapahtuvaa toimintaa. Kuitenkin monissa esimerkeissä tämä ei ole aivan yksinkertaista. Esimerkin 4 tapauksessa mainittava *lääkäri* tarkoittaa paitsi henkilöä, jolla on lääkärin tehtäviin vaadittava koulutus. Kuitenkin tulosijainen käyttö viittaa *lääkäriin* metaforisesti myös paikkaan, jossa lääkäri tekee työtänsä. Paikka toiminnan edustajana -metonymiaan päästään oikeastaan vasta tämän kognitiivisen operaation jälkeen, se siis edellyttää metaforaa.

Tekomerkityksen tuottavalla rakenteella ei ole käytännössä juurikaan syntaktisia rajoituksia. Se sallii passiivin käytön, eri aika- ja persoonamuotojen sekä modusten käytön, negaation, nominaalistuksen ja topikaalistuksen (esim. *kalaan Erkki meni*). Komplementtinominin sijanvaihto sen sijaan ei onnistu, joskin vähemmän kivettyneissä tapauksissa on illatiivi/allatiivi-vaihtelu mahdollinen (esim. *mennä teatteriin/ teatterille* mutta **mennä kalalle*). Leksikon suhteen Y-argumenttien

mahdollinen tarkoitejoukko on suuri ja metonyyminen käyttö tekee sen mahdollisten rajojen etsimisen hankalaksi.

3.2.4 'kulua'

Tässä alaluvussa tarkastelen esiintymiä, joissa *mennä*-verbin merkitystä voi luonnehtia ylimalkaisesti ilmauksella 'kulua'. 'Kulua' -merkitys on yksi yleisimpiä *mennä*-verbin merkitysryhmiä HS-korpuksessa lokomotionaalisen liikkeen ohella. Tähän ryhmään olen lukenut seuraavanlaisia esimerkkejä:

- 1) *Pulkkisen mielestä rahat menivät yhteisön toimintaan. (17123222)*
- 2) *Puoli minuuttia meni virheeseen. (27590363)*
- 3) *Lapsilisät menevät täysin elämiseen (16518766)*
- 4) *Joinain päivinä kaikki aika meni sähköpostin plaraamiseen. (26600802)*
- 5) *Berliinin kaupungin rahoista 2,8 prosenttia menee kulttuurille. (5805174)*
- 6) *Kolomisen kuukautta mennee marjametässä ympäri päivän. (722190)*

Esimerkeissä argumentit ovat syntaktiselta funktioltaan subjekti (*rahat, puoli minuuttia, lapsilisät, kolomisen kuukautta ja aika*) ja adverbiaalitäydennys (esim. *yhteisön toimintaan, marjametässä, virheeseen*), joka on useimmiten illatiivissa. Semanttiselta rooliltaan subjekti on teema ja adverbiaalitäydennys kohde. Yleisimpiä määritteitä ovat elatiivi- tai ablatiivimuotoinen adverbiaali, joka ilmaisee henkilöä tai tahoja, jolta subjektin ilmaisema tarkoite kuluu.

Käsittelen edellä mainitun kaltaisia esimerkkejä omana alalukunaan, koska niissä ei yleensä ole liiketulkinta mahdollinen. Subjektipaikalla ovat lähes poikkeuksetta rahaan ja aikaan viittaavat ilmaukset. Rahaan viittaavat ilmaukset on toisinaan mahdollista tulkinta myös konkreettisen liikkeen tapauksiksi. Mahdollinen syntyhistoria tälle tyypille onkin, että sitä on käytetty ensin sellaisissa tapauksissa, joissa liikemerkitys on mahdollinen ja josta rakenne on sitten levinnyt kattamaan muun rajallisen ja arvokkaan (esim. aika) menemistä.

'Kulua'-rakenne on syntaksiltaan melko vapaa. Se sallii esimerkiksi argumenttinominien luvun vaihdon:

2a. Puoli minuuttia meni virheisiin.

3a. Lapsilisä menee täysin elämiseen.

Myös argumenttien sijaa voi vaihtaa:

2b. Minuutti/minuutteja meni virheeseen.

5a. Berliinin kaupungin rahoista 2,8 prosenttia menee kulttuuriin.

Myös adjektiiviattribuutin lisääminen onnistuu:

2c. Kohtalokas puoli minuuttia meni karmeaan virheeseen.

Myös topikaalistus (3b) ja nominaalistus (3c) ovat mahdollisia:

3b. Täysin elämiseen lapsilisät menevät.

3c. Lapsilisien meneminen täysin elämiseen on surullista.

Kuitenkin *mennä*-verbin syntaktinen muuntelu on rajatumpaa. Verbi voi käytännössä olla vain yksikön tai monikon 3. persoonassa, koska subjekti on eloton. Tästä syystä myöskään passivointi ei onnistu, koska suomen passiivi vaatii inhimillisen toimijan (Löflund 1998). Kuitenkin rakenne sallii eri tempusten ja modusten käyttämisen:

3d. Lapsilisä olisi mennyt täysin elämiseen.

'Kulua'-merkityksen tuottava rakenne on siis melko lähellä vapaata syntaksia. Se on epäidiomaattinen myös sen takia, että sen paikalle voi vaihtaa toisen verbin, yleensä esimerkiksi verbin *kulua*. Rakenteella on kuitenkin leksikaalisia rajoituksia subjektipaikalle (prototyypillisesti aika ja raha) ja sen merkitys on irtautunut konkreettisesta liikemerkityksestä, jota voidaan pitää *mennä*-verbin perusmerkityksenä.

Mennä hukkaan

Oman alaryhmänsä 'kulua'- ryhmään muodostaa hyvin yleinen idiomiksi *mennä hukkaan*. Tästä on seuraavassa muutama esimerkki:

7) *Yli satasten pullolta maksava viini menee hukkaan, sopiva hinta on 30-100 markan... (807487)*

8) *Nykyäänhän tuo kaikki arvokas lannoitemäärä menee hukkaan. (4855156)*

Esimerkkien 7-8 tapauksessa on kyse melko kivettyneestä idiomista *mennä hukkaan*. Ilmaus on hyvin yleiskielinen, sillä monista idiomisanakirjoista ilmaus puuttuu. Vaikka nykykielenpuhujalla saattaa *hukan* merkitys 'susi' olla ensisijainen, niin näin ei kuitenkaan Häkkisen (2004: 215) mukaan asia kielihistoriallisesti ole, vaan merkityksille 'perikato', 'häviö' ja 'menetys' löytyy sukukielistä vastineita. Merkityksessä 'susi' *hukkaa* käytetään paitsi suomen itämurteissa niin myös karjalan kielessä (mp.).

Rakenne koostuu nominatiivi- tai partitiivimuotoisesta subjektiargumentista, *mennä*-verbistä ja *hukkaan*-argumentista. Ilmaus on muodoltaan kaksipaikkainen, joista ensimmäinen on subjekti, joka ilmaisee hukkaan menneen tai menevän, ja toinen osa on kiinteänä osana ilmausta oleva *hukkaan*. Semanttisesti ilmausta voi kuitenkin pitää yksipaikkaisena esimerkiksi sanakirjojen antamien merkitysten puolesta (ks. alla). Tästä johtuen, ja muiden idiomien tapaan, semanttisia rooleja rakenteeseen on vaikea määrittää.

Erkki Karin Naulan kantaan: nykysuomen idiomisanakirja määrittää *mennä hukkaan* -idiomille merkityksen 'jäädä käyttämättä'. Gummeruksen suuri suomen kielen sanakirja on myös samoilla linjoilla, sillä se ilmoittaa merkitykseksi 'ei tulla käytetyksi'. Korpusesimerkkien valossa määritelmät ovat hieman epätarkkoja. Esimerkkien 7-8 merkityksen voisi muotoilla pikemminkin parafrasilla 'ei saa täyttä hyötyä'. Esimerkiksi esimerkkiin 6 'jäädä käyttämättä' -merkitys ei istu kuinkaan, esimerkkiin 8 sen sijaan kyllä. Rakenteessa X-argumenttina oleva ilmaus viittaakin johonkin arvossapidettyyn, josta ei saada täyttä hyötyä. Esimerkkilauseessa 7 ei tarkoiteta, että yli sadan markan viini jää käyttämättä, vaan pikemminkin niin, että "viinimaallikko" ei erota arvokkaampien viinien nyansseja ja siten hyvän viinin koko potentiaali ei pääse oikeuksiinsa.

Rakenteella on siis oikeastaan kaksi merkitystä: 1) 'jäää käyttämättä' ja 2) 'ei saa täyttä hyötyä'. Korpusesimerkkien valossa 'ei saa täyttä hyötyä' on huomattavasti yleisempi.

Periaatteessa *mennä hukkaan* -idiomille olisi mahdollista erottaa vielä kolmaskin merkitys, jota havainnollistavat esimerkit 9, 10 ja 11:

9) *Lapaset menivät hukkaan?*

10) *Sain torstaina valmiiksi Fyberspatesin kesäkuun sukat, mutta jälkimmäinen Helter Skeltareistä on mennyt hukkaan ja siksi kuvien napsiminen saattaa venyä vielä hieman pidempään.*

(Internet: <http://www.vivikala.net/vakerrellen/?m=200707>, 12.3.08, Google hakusanoilla ”mennä hukkaan”)

11) *Voi vitsi että teidän kerho oli kauniisti esillä jm kisoissa:) teki mieli mennä hukkaan kun näin sen vaalean pelastaja tyttösen.*

(internet:

http://groups.google.com/group/vapepa/browse_thread/thread/c624e85c05333ac1, 12.3.08 Google hakusanoilla ”mennä hukkaan”)

Näissä merkitys olisi siis suunnilleen 'kadota' tai 'olla kadoksissa'. Kuitenkaan näitä esimerkkejä ei löydy korpuksesta, ja kenties luontevampi verbivalinta ilmaukseen olisikin *joutua*. Kuitenkin haku Internetistä Google-hakuohjelmalla hakusanoilla ”mennä hukkaan” tarjoaa esimerkkejä, joissa kiistatta on kyse 'katoamisesta'⁴. Korpusesimerkeissä X-argumenttina on poikkeuksetta elottomaan viittaava tarkoite, mutta Internet-aineistossa näkyy myös viitattavaan ihmiseen (esim. 11). Tietääkseni ainakin Pohjois-Pohjanmaalla ilmausta käytetään myös siten, että X-argumenttina voi olla ihmiseen viittaava ilmaus. Suomen murteiden sanakirjan (2002) perusteella koko kolmatta merkitystyyppiä 'kadota' tavataan vain länsimurteiden alueella. Palaan seuraavaksi kahteen ensimmäiseen merkitystyyppiin.

⁴ Tämän lisäksi Suomen murteiden sanakirjassa (2002) on myös muuta käyttöä ilmaukselle *hukkaan*, mutta koska tarkoitukseni on tarkastella yleiskieltä, en esittele ilmauksen käyttöä murteissa tarkemmin.

Mennä hukkaan -idiomi on mielenkiintoinen kahdestakin syystä. Se sallii hyvin erilaisiin tarkoitteisiin viittaavia ilmauksia X-argumentiksi, sekä elollisiin että elottomiin viittaavia ilmauksia. Seuraavassa esimerkki ihmistarkoitteisesta esimerkistä:

11) Kuusela elää ruokkijasta ja Pesonen menee hukkaan ruokkijan roolissa.

(Internet:

<http://www.karpatfanclub.net/keskustelu/viewtopic.php?p=162023&sid=0a3b05dc50ba6ad9a7388a981effba4b>, 13.2.08 Google hakusanoilla ”menee hukkaan”)

Esimerkki on Kärpät -fan clubin keskustelupalstalta ja keskustelun aiheena ovat Kärppien ketjukoostumukset.

Toinen mielenkiintoinen piirre on se edellä esitetty havainto, että X-argumenttina esitetty tarkoite tulkitaan arvokkaaksi. Rakenteeseen on siis sitoutunut pragmaattinen tulkintakonventio. Tätä koetan havainnollistaa esimerkeillä 12 ja 13:

12) Metsien marjat menevät suurelta osin hukkaan.

13) ?Puista pudonneet lehdet menevät hukkaan.

Tämän tarkoituksena on havainnollistaa, että on hankala keksiä x-argumentin paikalle sellaista tarkoitetta, jolloin ei syntyisi arvon vaikutelmaa. Erilaiset täydennykset saattavat vielä helpottaa sopivan kontekstin löytymistä:

13b) Puista pudonneet lehdet menevät hukkaan nurmikolla.

Rakenne antaa ymmärtää, että lehdistä olisi hyötyä saatavissa jossakin muualla kuin nurmikolla.

3.2.5 Ajankohta tulevaisuudessa

Käsittelen tässä aluvussa seuraavankaltaisia tapauksia:

1) *Syyttäjä Seppo Tiitisen mukaan menee pitkälle syksyyn ennen kuin juttu saadaan...* (338197)

2) *Valtaosa varhaisadosta menee heinäkuun alkuun.* (29131584)

3) *Itse soitin sinne äsken ja huollosta sanottiin että "menee ensi viikkoon".*

(<http://www.dvdplaza.fi/forums/archive/index.php/t-20671.html>, haettu Google-hakukoneella 20.5.2008 hakusanoilla ”menee ensi viikkoon”).

4) *Täälläkin tulee ne uudet oksat aika myöhään, menee kesäkuuhun.*

(<http://puutarha.net/index.asp?s=/keskustelu/keskustelu.asp?id=1639&temp=&index=150&vnro=&alaala=1&frames=>, haettu Google-hakukoneella 20.5.2008 hakusanoilla ”menee kesäkuuhun”).)

5) *Itekin toivoisin noin, mutta epäilen että menee kesäkuulle.*

(<http://www.peliplaneetta.net/keskustelut/aihe?fid=1&tid=151924&page=18>, haettu Google-hakukoneella 20.5.2008 hakusanoilla ”menee kesäkuulle”).)

6) *Gamestopissa sanoivat että menee maanantaihin ja Pelikeskuksessa epäiltiin tiistaita.*

(<http://keskustelu.plaza.fi/muropaketti/bbs/t477167,250>, haettu Google-hakukoneella 20.5.2008 hakusanoilla ”menee maanantaihin”).)

Olen erottanut edellä esitettyjen esimerkkien (1-6) kaltaiset omaksi ryhmäkseen, koska niissä on mielenkiintoinen idiomaattinen merkityspiirre, nimittäin se, että Y-argumentin ilmaisema ajankohta kertoo määräajan tulevaisuudessa, jota ennen tietty toiminta ei tapahdu. Korpus-aineistossa esiintymiä oli vain kolme, joten olen internetistä Google-hakuohjelmalla hakenut lisää esimerkkejä (esimerkit 3-6).

Syntaktinen ominaispiirre rakenteelle on, että se on usein subjektiton. Ainoa poikkeus esimerkeissäni on esimerkki 2, jossa on subjektina *valtaosa varhaisadosta*. Y-argumentti voi olla joko illatiivi- tai allatiivimuotoinen NP. Rakenteeseen kuuluu lisäksi usein täsmentävä *ennen kuin* -lause, joka selittää kyseessä olevan toiminnan ilmaistuna ajankohtana. Muuten toiminnan täytyy olla pääteltävissä kontekstista.

Esimerkeissä 5 ja 6 on kyse uuden tietokone- tai konsolipelin ilmestymisajankohdasta, mikä selviää edeltävistä keskusteluista kyseisillä keskustelupalstoilla. Leksikaalinen rajoite rakenteella on, että Y-argumentti on aikaan viittaava ja X-argumentti toiminta tai tapahtuma.

Käsiteltävänä oleva rakenne on siitä mielenkiintoinen, että viittaus nimenomaan tulevaan ajankohtaan ei synny vain verbin aikamuodosta, joka esimerkeissä on kaikissa preesens. Näin voisi ajatella sillä perusteella, että suomen kielen preesensillä on myös futuurista käyttöä (esim. *Erkki menee kouluun ensi syksynä*). Kuitenkin tässä rakenteessa myös muut aikamuodot ovat mahdollisia:

7a) Huolto meni ensi viikkoon.

7b) Huolto on mennyt ensi viikkoon.

7c) Huolto oli mennyt ensi viikkoon.

Kaikissa esimerkeissä säilyy siis viittaus tulevaan ajankohtaan.

Muutoin rakenne on syntaktisesti melko vapaa: nominaalistus onnistuu, topikaalistus onnistuu, eri modusten käyttö on mahdollista.

3.2.6 'aloittaa'

Tässä konkreettisen liikkeen alaluvussa käsittelen seuraavanlaisia tapauksia:

1) Kun menin 11-vuotiaana oppikouluun, ilmainen hammashoito loppui siihen. (3188654)

2) Koulun jälkeen Valeri menee armeijaan. (10014092)

3) Kannattaisi siis neuvotella eläkelaitoksen kanssa ennen kuin menee johonkin työhön tai toimeen. (10746509)

4) Syksyllä lapseni menee kouluun, ja oikeus kuuden tunnin työpäivään - - (27619728)

5) Jo kouluaikana menin kuoroon. (22856895)

6) Syksyllä menen judoon/jalkapalloon/aikuisbalettiin/äijäjoogaan.

Näille esimerkeille on yhteistä se, että niissä kaikissa on konkreettisen liikkeen lisäksi yhteinen idiomaattinen merkityspiirre, siis merkitys 'aloittaa'. Esimerkin 1 tapauksessa kyse on siis siitä, että puhuja 11-vuotiaana aloittaessaan oppikoulun on siirtynyt pois hammashoidon piiristä, eikä että eräänä päivänä 11-vuotias puhuja oppikoulua kohti kulkiessaan toteaa jääneensä pois ilmaisesta hammashoidosta. Sama juttu esimerkin 2 kanssa: Valeri ei mene vain vierailemaan varuskunnassa, vaan aloittaa asevelvollisuutensa suorittamisen koulun päätyttyä. Sama asia toistuu kaikissa esimerkeissä: kaikissa on 'aloittamisen' lisämerkitys, joka on hyvin idiomaattinen, koska konkreettinen liikemerkitys yksinään on näissä lauseissa lähes mahdoton tulkinta. Tämä merkitystyyppi muistuttaa edellä käsittelemääni tekomerkitystä (3.2.3).

Korpusaineistossa 'aloittaa'-tapauksissa on hyvin usein Y-argumenttina jokin oppilaitokseen tai armeijaan viittaava sana. Hyvin usein ilmauksissa on myös jokin summittainen ajanmääre, kuten *koulun jälkeen*, *kouluaikana*, *syksyllä* tms. Nähdäkseni aikamääreen pitää olla varsin summittainen, sillä tarkemmat aikamääreet eivät tuota samaa 'aloittaa' merkitystä. Seuraavassa on esimerkkiä 4 muokattu:

4a. Keskiviikkona kello 8.20 lapseni menee kouluun, ja oikeus kuuden tunnin työpäivään --

Muokatussa esimerkissä merkitys 'aloittaa' ei ole yhtä selvää. Tarkka aikamääre antaa vaikutelman siitä, että kuuden tunnin työpäivän oikeuden [katkeaminen] on hyvin dramaattinen ja radikaali asia, ja dramatiikkaa havittelevassa kerronnassa se olisi periaatteessa mahdollinen.

Aikamääre ei kuitenkaan vaikuta aina pakolliselta. Seuraavassa esimerkki 1 ja 4 hieman muokattuna:

1a) Kun menin oppikouluun, ilmainen hammashoito loppui siihen.

4b) Lapseni menee kouluun, ja oikeus kuuden tunnin työpäivään - -

Lauseisiin sisältyy edelleen merkitys 'aloittaa', vaikka aikamäärettä ei eksplisiittisesti olekaan. On kuitenkin huomattava, että kulttuurisen tiedon perusteella tiedämme, minkä ikäisiä oppikouluun ja kouluun menijät suunnilleen ovat (vaikkakaan 4b:ssä ei liene

kyseessä suomalainen lapsi). Siis vaikka muodon tasolla aikaa ei ilmaistakaan, se on merkityksessä silti läsnä.

On kuitenkin joitakin tapauksia, joissa konteksti rajoittaa merkityksen 'aloittaa'. Seuraavassa on keksitty, lyhyt dialogi:

8) B: Meidän Erkki suorittaa asevelvollisuutensa syksyllä.

A: Meneekö Erkki sivariin vai inttiin?

B: Erkki menee inttiin.

Tässä ei oikeastaan ole kyse 'aloittamisesta' kummankaan, siis A:n tai B:n, puheenvuorossa. Toisaalta merkitys ei ole kyllä pelkästään konkreettinen liikekään, vaan pikemminkin kenties niin, että abstrakti asia (valinta kahden vaihtoehdon välillä kansalaisvelvollisuuden suorittamisessa) nähdään konkreettisen kautta. Siis liike kuvaa myös mentaalista "liikettä".

Paitsi oppilaitosta ja varusmiespalvelusinstituutiota kuvaavia sanoja hyväksyy rakenne Y-argumentiksi myös harrastukset. Tarkoitan esimerkkien 5-6 kaltaisia tapauksia. HS-korpus tarjoaa tästä vain vähän esimerkkejä (ks. kuitenkin yllä esimerkki 5), joten joudun tässä luottamaan pitkälti omaan kieli-intuitioon. Y-argumenttina toimiva harrastus tuottaa nähdäkseni merkityksen institutionalisoituneesta harrastuksesta. Tällä tarkoitan sitä, että harrastus on kenties järjestettyä toimintaa tai muuten konventionaalinen siinä mielessä, että kyseistä toimintaa pidetään harrastuksena. Seuraavassa keksitty esimerkki aiheesta:

8) Erkki menee keväällä perhokalastukseen.

Esimerkki antaa nähdäkseni ymmärtää, että kyseessä jonkinlainen perhokalastajien harrastusryhmä, johon Erkki aikoo keväällä ottaa osaa, eikä vain yksin tapahtuva toiminta vesistön äärellä.

Syntaktisesti rakenne on edellisten ryhmien tapaan hyvin vapaa. Kuitenkin esimerkiksi adjektiiviattribuutin lisääminen tuottaa hankaluuksia:

4a) Syksyllä lapseni menee vanhaan Kirja-Matin kouluun.

Lauseen merkitys 'aloittaa' on täysin hyväksyttävä, mutta se vihjaa, että kyseessä oleva lapsi on käynyt koulua jo aikaisemmin, hän siis vaihtaa koulua. Kenties vain kokeellinen tutkimus antaisi varmuuden, mutta edellä esitetty voisi viitata siihen suuntaan, että *mennä kouluun* tyylisissä tapauksissa on kyse kivettyneistä idiomeista, joilla on edelleen "kirjaimellinenkin" tulkinta olemassa.

3.2.7 Paheksuttu toiminta

Tässä alaluvussa käsittelen seuraavanlaisia tapauksia:

- 1) - - *hän veltostui, senkin sekasikiö, ja meni pettämään sissijoukkojen viestikeskukseen. (8690030)*
- 2) *Vielä vuosi sitten harmiteltiin, että valtio meni myymään siivun Soneraa 92 euroa osakkeelta. (17776208)*
- 3) *Ihmettelemään jäi, miksi Harri Kirvesniemi meni tahraamaan hienon uransa. (20744490)*
- 4) *Zsolt Heredille kävi huonosti, kun hän meni tahtomaan väärällä kielellä. (28245068)*
- 5) *Kozal onnistui hyvin Le Corsaireessaan, mutta meni tyrimään Pähkinänsärkijän prinssin variaationsa jälkiosan. (27812220)*
- 6) - - *CNN:n uutisankkuri Jeff Greenfield meni lipsauttamaan: "Nyt täytyy panna jarrut - - (10824345)*

Rakenne on muodoltaan NP + *mennä* + InfP, jossa InfP koostuu illatiivimuotoisesta MA- infinitiivistä ja sen täydennyksestä. InfP:n täydennys on muodoltaan NP. Funktioltaan *mennä*-verbiä edeltävä NP on lauseen subjekti ja InfP adverbiaalitäydennys. Edelleen InfP:n sisällä olevan NP:n funktioksi voidaan määritellä infinitiiviverbin ilmaiseman toiminnan objekti. Esimerkin 3 tapauksessa siis *Harri Kirvesniemi* on NP ja koko lauseen subjekti. *Tahraamaan hienon uransa* on adverbiaalitäydennys ja InfP, jonka sisällä on NP *hienon uransa*, joka on infinitiivimuotoisen verbin objekti

Merkitykseltään rakenne on poikkeuksellinen, ja tällä perusteella kyse on omasta konstruktiosta. Palaan perusteluihin tuonnempana tässä alaluvussa. Tähän konstruktion on liittynyt pragmaattinen merkitys, joka kertoo puhujan paheksunnasta kuvattua toimintaa kohtaan. Toimintaa voidaan kuvata myös luonteeltaan odotuksenvastaiseksi, epätoivottavaksi sekä epäintentionaaliseksi tai heikosti harkituksi. Kaikki esitetyt luonnehdinnat eivät päde kaikkiin esimerkkeihin. Esimerkkien 1 ja 2 tapauksessa ei ole välttämättä kyse epäintentionaalisuudesta, mutta joka tapauksessa paheksuttavasta, odotuksenvastaisesta ja heikkoa arvostelukykä osoittavasta toiminnasta. Yksikön ensimmäisessä persoonassa olevien ilmausten merkitystä voisi kuvailla 'tuln tehneeksi'.

Muissa NP + *mennä* + InfP -rakenteissa merkitys voidaan kärjistetysti tiivistää 'liike ja syy toiminnalle/määränpäässä tapahtuva toiminta'. Sen sijaan nyt käsittelemissäni tapauksissa liiketulkinta ei ole joko mahdollinen tai ainakaan ensisijainen. Tätä väitettä tukee se, että InfP:n sisältämän infinitiivin toiminta on monesti luonteeltaan epäintentionaalista (ks. esimerkit 3, 4 ja 6). Vaatii erityisen kontekstin, jossa *tyriminen*, (oman maineen) *tahraaminen* ja *lipsauttaminen* ovat intentionaalisia toimintoja. Jos siis pidetään kiinni *mennä*-verbin liiketulkinnasta näissä rakenteissa, tullaan semanttisesti outoon kompositioon, jossa mennään (intentionaalista toimintaa) tekemään jotakin epäintentionaalista. Tällöin meneminen tekemään näitä toimintoja olisi jo intentionaalista toimintaa. Esimerkin 3 kohdalla voidaan todeta, että on hyvin hankala tulkinta, että kyseinen hiihtäjä liikkuisi johonkin paikkaan tarkoituksenaan tahrata oma uransa.

Kaikissa tapauksissa ei kuitenkaan InfP:n infinitiivimuotoinen verbi ilmaise epäintentionaalista toimintaa. Tästä on selvänä esimerkkinä 2, ja varauksella myös esimerkit 1 ja 4. Esimerkissä 1 konteksti ei kerro, onko kyse tietoisesta pettämisestä ja esimerkissä 4, jossa lienee kyse tahtomisesta alttarilla, kyse voi olla myös tietoisesta provokaatiosta. Näissäkin esimerkeissä on kuitenkin liiketulkinta edelleen epätodennäköinen. On hankala ajatella edes kuvaannollisesti, että valtio liikkuisi johonkin myymään jotakin. Eroa täsmentää seuraava esimerkki:

7) *Erkki meni myymään ompelukoneita maaseudulle.*

Esimerkissä 7 olisi siis kyse todellisesta liikkeestä, mitä vahvistaa myös lokaalinen adverbiaali *maaseudulle*. Periaatteessa lause olisi mahdollista tulkita myös siten, että

maaseudulle ei olisi liikkeen päämäärää ilmaiseva, vaan pikemminkin myymisen kohdetta (*goal*) tai jopa hyötyjää ilmaiseva, jolloin käsiteltävänä olevan konstruktion mukainen paheksuva tulkinta olisi mahdollinen.

Jos kuitenkin verrataan esimerkkejä 1, 2 ja 4, niistä muokattuihin finiittiverbillisiin esimerkkeihin, joista siis on poistettu *mennä* + InfP(inf) on ero selvä:

1a. hän veltostui, senkin sekasikiö, ja petti sissijoukkojen viestikeskuksen.

2a. Vielä vuosi sitten harmiteltiin, että valtio myi siivun Soneraa 92 euroa osakkeelta.

4a. Zsolt Heredille kävi huonosti, kun hän tahtoi väärällä kielellä.

Muokatuissa esimerkeissä ei nähdäkseen ole epäilystäkään siitä, etteikö toiminta (pettäminen, myyminen, ja tahtominen) olisi tietoista ja harkittua, tai ainakin se esiintyy lauseissa sellaisena. *Mennä* + InfP tuottaa siis merkityksen epäintentionaalisuudesta. Kuitenkin se, saako *mennä*-verbi liiketulkinnan vain käsiteltävänä olevan konstruktion mukaisen tulkinnan, on kontekstisidonnainen seikka. Käsiteltävänä olevan konstruktion mukainen tulkinta on helpommin saatavilla silloin, kun InfP:ssä oleva infiniittiverbi on merkitykseltään epäintentionaalista toimintaa ilmaiseva.

Tarkastelen seuraavaksi rakenteen syntaktisia rajoituksia. Toisin kuin monissa muissa käsittelemistäni ryhmistäni, *mennä*-verbi on tässä konstruktiossa pakollinen osa konstruktiota eikä sitä voi korvata muulla verbillä.

*2b. *Vielä vuosi sitten harmiteltiin, että valtio alkoi/ryhtyi myymään Soneraa 92 euroa osakkeelta.*

Ilmaus 2b on tietenkin kieliopillisesti käypä, mutta sen merkitys ei ole enää käsiteltävänä olevan konstruktion mukainen.

Argumenttien sijaa ja lukua pystyy vaihtamaan vain konstruktion nominaalisessa jäsenessä kulloisenkin verbin valenssin tarjoamien mahdollisuuksien mukaan (esim. 5a).

5a. Kozal onnistui hyvin Le Corsaireessaan, mutta meni tyrimään Pähkinänsärkijän prinssin variaatiossa.

Sen sijaan muita argumentteja ei ole mahdollista muuttaa sijan suhteen. Subjektiasemassa olevan argumentin luvun vaihtaminen onnistuu tietenkin. Myös adjektiiviattribuutin lisääminen subjektijäsenen on mahdollista.

Topikaalistus on myöskin mahdollinen (esim. 5b):

5b. Pähkinäsärkijän prinssin variaationsa jälkiosan Kozal meni tyrimään (eikä Le Corsaireaan)

Nominaalistuksen hyväksyttävyyteen sen sijaan suhtaudun varauksella (esimerkit 2c ja 5c):

2c. ?Valtion meneminen myymään siivun Soneraa 92 euroa osakkeelta oli anteeksiantamatonta.

5c. ?Kozal onnistui hyvin Le Corsaireessaan, mutta miehen meneminen tyrimään Pähkinäsärkijän prinssin variaationsa jälkiosan toi hänelle potkut.

Esimerkki 2c on mielestäni hyväksyttävämpi, mutta 5c on jo aika oudohko.

Myös passiivin käyttö on mahdollista:

2d. Suomessa mentiin myymään siivu Soneraa 92 euroa osakkeelta.

Passiivin käytön mahdollisuus on odotuksenmukaista, koska rakenteen subjektina on aina inhimillinen toimija.

Olen nähdäkseni kyennyt osoittamaan, että tässä alaluvussa käsiteltyyn konstruktion on liittynyt kiinteästi pragmaattinen lisämerkitys, joka ei ole ennustettavissa rakenteen osien merkityksestä. Tästä johtuen rakenne muodostaa oman konstruktionsa.

3.2.8 Idiomikonstruktiot

Tässä alaluvussa esittelen kahta laajaa *mennä*-verbin idiomikonstruktiota, jotka molemmat koostuvat *mennä*-verbistä ja illatiivi- tai allatiivimuotoisesta argumentista, joka on muodoltaan NomP (tässä tapauksessa NP tai AP). Nämä idiomikonstruktiot ovat onnistumisen ja epäonnistumisen ilmaukset (esim. *kisa meni pieleen/nappiin*) ja 'tulla huijatuksi' (*Erkki meni halpaan*).

Kukin yksittäinen idiomi on oma konstruktionsa, koska sen merkitystä ei voida yleensä johtaa osien merkityksestä. Ne pitää siis oppia kokonaisuuksina. Kuitenkin esimerkiksi epäonnistumisen ja onnistumisen ilmaukset muodostavat laajan, käytännössä samamerkityksisten idiomien joukon, joiden ainoa ero on vaihtuva illatiivi-NP. Tuntuisi siis luontevalta esittää niille yläkonstruktiota, joka tuottaisi kyseiset konstruktit, esim. *mennä* + NP(ill), 'epäonnistua'. Tällaiseen ratkaisuun voidaan päätyä esim. Nenosen (2002: 30) esittämää luokittelua käyttäen, jossa Nenonen esittelee verbilausekkeiden idiomaattisuutta. Muitakin näkemyksiä ilmiön konstruktiostatuksesta on. Paul Kayn (2002) mukaan tällaisissa tapauksissa ei ole kyse konstruktiosta, vaan hän nimittää ilmiötä nimellä *pattern of coining*, jonka suomennan vapaasti nimellä sepitysmalli. Näiden ero on Kayn (2002: 11–12) mukaan siinä, että sepitysmalli ei ole produktiivinen, vaan siihen voi silloin tällöin analogian kautta tulla lisää uusia ilmauksia, kun taas konstruktio on produktiivinen. Ero sinänsä on triviaali tämän työn kannalta, ja käytän jatkossa Nenosen termiä idiomikonstruktio.

Kaikki seuraavissa alaluvuissa käsittelemäni idiomit ovat muodoltaan ns. kaksipaikkaisia, esim. *kisa meni nappiin*. Merkitykseltään ne ovat kuitenkin usein yksipaikkaisia. Yllä mainitun esimerkin merkitys on 'kisa onnistui'. Voidaankin sanoa, että *mennä*-verbi muodostaa yhdessä illatiivi- tai allatiivi-NP:n kanssa lauseen predikaatin kopulan ja predikaatiivin tapaan.

3.2.8.1 'Onnistua' / 'epäonnistua'

Onnistumisen ja ennen kaikkea epäonnistumisen ilmaisu *mennä* + argumentti - rakenteella on varsinainen runsaudensarvi. Annan seuraavassa muutaman esimerkin:

- 1) *Joskus kaikki menee pieleen heti alusta.* (1322103)
- 2) *Telineet pettivät alta lähdössä, jolloin kiihdytys meni aivan pieleen.* (15473180)
- 3) *Mutta joutuuko pää vadille, jos ennakointi meneekin metsään?* (10422846)
- 4) *Kaikki meni mynkään, mikä yleensä mynkään voi mennä.* (23333015)
- 5) *Sovun etsintä maanantaina meni myttyyn.* (6328228)
- 6) *Ruskea kastike meni eilen ketuille tai siis siitä tuli vaaleaa.* (25898935)
- 7) *Lajusen osalta mäkikisan harjoitukset menivät poskelleen.* (15736034)
- 8) *"On vaikea uskoa, että kaikki menisi perseelleen", Lindfors miettii nyt.* (1309599)
- 9) *Marcus Grönholmilta ensimmäinen erikoiskoe meni nappiin.* (10880392)
- 10) *Vihdoinkin homma meni putkeen.* (GS)

Tähän ryhmään kuuluu joukko lähes samamerkityksisiä idiomeja (esimerkit 1-8). Ne ovat itse asiassa niin samamerkityksisiä, että niitä käytetään selittämään toistensa synonymymeinä merkitystä selitettäessä. Epäonnistumista kuvaaviksi olen siis laskenut *mennä pieleen/ metsään/ mönkään/ mynkään/ myttyyn/ vikaan/ pommiin/ jne.* -tyyppiset rakenteet. Muita paljon idiomeita sisältävä tyyppi epäonnistumisen ilmauksissa ovat ns. *päin helvettä* -tyyppi ja *mennä* + translatiivi (esim. *meni vituiksi*). Muotoon perustuvan rajauksen vuoksi en kuitenkaan käsittele niitä.

Syntaktiselta rakenteeltaan ilmaukset koostuvat NP:stä, joka on lauseen subjekti, *mennä*-verbistä ja NP:stä, joka on muodoltaan illatiivi tai allatiivi ja funktioltaan adverbialia. Allatiivimuotoisissa NP:issä on jonkin verran variaatiota, sillä ne voivat olla luvultaan monikossa ja niihin saattaa olla liittynyt possessiivisuffiksi. Jälkimmäinen NP olisi luontevaa analysoida joidenkin idiomien kohdalla (esim. *mennä mynkään*) partikkeliksi, koska ko. lekseemeillä ei ole muita taivutusmuotoja.

X-argumenttina oleva ilmaus viittaa lähes poikkeuksetta elottomaan tarkoitteeseen, yleensä jonkinlaiseen tapahtumaan, kuten kilpailuun, suoritukseen, jolla

on ajallinen ulottuvuus tms. Y-argumentti ilmoittaa tapahtuman lopputuloksen tai ”sujumisen” tapaa. Idiomien epäkompositionaalisesta merkityksestä johtuen täsmällisen semanttisen roolin määrittäminen on hankalaa. Sen sijaan viittauksia ihmistarkoitteisiin tai konkreettisiin entiteetteihin ei yhtä esiintymää lukuunottamatta ole:

11) *Jokinen meni arvioissaan vikaan. (3355200)*

Tässäkin on täydennyksenä selventävä ilmaus *arvioissaan*. Ilman sitä lause olisi mielestäni epäkieliopillinen.

Mielenkiintoista epäonnistumisen ilmaisemisessa on se, että vaikka jokainen idiomia on itsessään hyvin voimakkaasti kivetynyt, niin luokkana ne ovat elävä ja produktiivinen. Esimerkiksi Heikki Paunosen Tsennaaks Stadii, bonjaaks slangii: Stadin slangin suursanakirjassa mainitaan lisäksi *mennä giujaan/ mistiin/ piippuun/ pilssiin/ puihin/ skuijaan/ skutsiin*⁵. Saman mallin mukaisesti muodostetaan siis runsaasti uusia ilmaisuja.

Esimerkkien 9-10 tapauksessa taasen on kyse onnistumisesta. Ne ovat syntaktisesti samanlaisia epäonnistumisen ilmausten kanssa ja myös käyttäytyvät samalla tavalla, siis hylkivät ihmistarkoitteisia ilmauksia X-argumentin paikalle. Epäonnistumista ja onnistumista kuvaavien idiomien käyttö vaikuttaa olevan runsasta etenkin urheilu-uutisissa, joskin paljon esimerkkejä löytyy myös urheilukielen ulkopuolelta.

Onnistumisen ilmausten ryhmään kuuluu vielä oma alaryhmänsä:

12) *Peli menee kotiin, jos ässä istuu oikein. (9738760)*

13) *Sangitäyspeli meni kotiin ja ero kaventui kolmeen pisteeseen. (5603106)*

14) *Ilman ristilähtöä jopa pataslammille menee kotiin. (3055346)*

Esimerkit 12–14 ovat Helsingin Sanomien bridge-palstalta ja sisältävät bridge-pelien analyyssejä. Ilmausten suurehko määrä korpuksessa (n. 20) antaisi ymmärtää, että kyse ei ole yksittäisistä käytöistä, vaan vakiintuneesta ilmaustyyppistä. Ilmaisun *mennä kotiin* (karkeassa) merkityksessä ’onnistua’ on nähdäkseni rajoittunut yksinomaan bridgeen,

⁵ Näiden lisäksi on siis myös translatiivissa ja päin- rakenteessa paljon muita variantteja.

sillä ainakin pikaisen Google-ohjelmalla tehtyjen internethakujen osumat viittaavat vain bridgeen. Ilmauksella on tietenkin käyttöä myös konkreettisen liikkeen ilmaisemisessa.

Kahta poikkeusta lukuun ottamatta, joista toinen on esimerkki 11, rakenteessa X-argumenttina on *pele* ja Y-argumenttina *kotiin*. Tämän rakenteen kohdalla voidaan puhua oikeastaan vielä kivettyneemmästä tapauksesta kuin *mennä pieleen* -tyyppisissä rakenteissa, sillä sen käyttöyhteys on hyvin rajoitettu (bridge) ja X- ja Y-argumentit ovat hyvin tiukasti rajattuja. Voisikin jo puhua melkein pä sanonnasta.

Syntaktisia rajoitteita epäonnistumisen ja onnistumisen ilmauksilla on useita. Esimerkiksi verbin vaihtaminen tuntuu olevan mahdotonta:

*2a. *Telineet pettivät alta lähdössä, jolloin kiihdytys sujui aivan pieleen.*

Myöskään argumentin sijaa tai lukua ei voi vaihtaa:

*2b. *Telineet pettivät alta lähdössä, jolloin kiihdytys meni aivan pielein/pielelle.*

Adjektiiviattribuuttia ei ole mahdollista lisätä:

*2c. *Telineet pettivät alta lähdössä, jolloin kiihdytys meni pahaan pieleen.*

Sen sijaan negaatio (2d) ja topikaalistus (2e) ovat mahdollisia:

2d. Kiihdytys ei mennyt aivan pieleen.

2e. Pieleen kiihdytys meni.

Syntaktisissa rajoitteissa on siis selvä ero verrattuna aikaisemmissa alaluvuissa käsiteltyihin tapauksiin. Tämä on täysin odotuksenmukaista Nenosen (2002) tekemien idiomien syntaktista jähmeyttä koskevan tutkimuksen perusteella.

3.2.8.2 'Tulla huijatuksi'

Tässä alaluvussa käsittelem seuraavanlaisia tapauksia:

- 1) *Toistakymmentä vuotta sitten menin vipuun ja vastasin yhteen tällaiseen.* (17895815)
- 2) *"Siinä minä menin vähän halpaan", Paakkanen sanoi.* (18056193)
- 3) *"Sääli, että tuomarit menivät lankaan", O'Neal sanoi.* (29030907)

Esimerkit 1-3 ovat kaikki prototyyppisiä idiomeja. X-argumentti on nominatiivimuotoinen NP ja lauseen subjekti ja Y-argumentti on NP tai AP ja illatiivissa. Nominatiivi-NP on lauseen subjekti ja NP/AP adverbialitäydennys.

X-argumenttina rakenteessa on elollista, yleensä ihmistä, tarkoitetta kuvaava ilmaus. Korpus-aineistossa esiintyy Y-argumenttina vain yllä esitettyä kolmea varianttia: *mennä halpaan/ vipuun/lankaan*. Sen sijaan sanakirjoista löytyy monia muitakin vaihtoehtoja: Gummeruksen suuressa suomen kielen sanakirjassa *mennä retkuun/ ansaan/ helppoon* ja Heikki Paunosen Tsennaaks Stadii, bonjaaks slangii - sanakirjassa *mennä alkeelliseen/ naruun/ huokeeseen/ rysään/ snaraan/ vanhanaikaiseen/ yksinkertaiseen*. Kaiken kaikkiaan varsin produktiivisesta idiomiperheestä on tässäkin ryhmässä kyse.

Yhteinen merkityspiirre kaikille edellä mainituille tuntuu olevan se, että juoni, johon on menty nähdään yksinkertaisena, ja lankeajan omaa tyhmyyttä korostetaan. Monimutkaiseen suunnitelmaan lankeaminen ei kenties sitten ole huijatuksi tulemistä.

Syntaktisesti yllä mainituilla esimerkeillä on samanlaisia rajoituksia kuin onnistumisen ja epäonnistumisen ilmauksillakin. Esimerkiksi verbin vaihtaminen ei ole mahdollista:

- 1a. **Toistakymmentä vuotta sitten lankesin vipuun ja vastasin yhteen tällaiseen.*

Mahdollista ei ole myöskään vaihtaa komplementtinominin sijaa tai lukua:

2a. **Siinä minä menin vähän halvalle.*

2b. **Siinä minä menin vähän halpoihin.*

Myös adjektiiviattribuutin lisääminen (3a) tuntuu oman kielitajuni perusteella hankalalta:

3a. ** Sääli, että tuomarit menivät yksinkertaiseen lankaan.*

Kuitenkin Google-ohjelmalla löysin vastaesimerkin:

4) *Kotkalla oli linnun aivot, se ei tuntunut hoksaavan, miten helppoon lankaan se meni.*

(<http://www.google.fi/search?hl=en&client=firefox-a&rls=org.mozilla%3Aen-US%3Aofficial&hs=Xtn&q=%22lankaan+se+meni%22&btnG=Search&meta=>, haettu 21.5.08 hakusanalla ”lankaan se meni”.

Ilmeisesti siis ainakin vapaammassa kirjoituksessa (esim. keskustelupalstat) ja varmasti myös puhekielessä adjektiiviattribuutin lisääminen on mahdollista.

Topikaalistus on mahdollinen ainakin siten, että käännetään koko sanajärjestys:

5) *Samaan lankaan meni myös ohikulkija, joka tapasi jokin aika sitten kansansuosikin kadulla.*

(http://www.aamulehti.fi/sunnuntai/teema/ihmiset_paajutut/6923100.shtml, haettu 21.5.08 hakusanoilla ”lankaan meni”)

Sen sijaan esimerkin 4 tapaisia esiintymiä, joissa subjekti on verbin edellä, en löytänyt enempää. Hakua tosin hankaloittaa sopivan leksemin löytäminen fraasin ”lankaan X meni” subjektiksi.

Myös negaatio on mahdollinen:

3b. *Sääli, että tuomarit eivät menneet lankaan.*

Kaiken kaikkiaan 'tulla huijatuksi' -ryhmällä on onnistumisen ja epäonnistumisen ilmausten tapaan selvästi enemmän syntaktisia rajoituksia kuin muilla tässä pääluvussa esitellyillä ryhmillä.

3.3 Yhteenveto

Käsittelin tässä pääluvussa erilaisia alatyyppejä *mennä*-verbin sisältävässä kohdekonstruktiossa. Kuten oli työn johdannossa esitetyn Nenosen (2002) havainnon yleismerkityksisten verbien idiomiherkkyydestä arveltavissa, *mennä*-verbille on kerääntynyt paljon idiomaattista käyttöä.

Varsinkin idiomien mutta myös paheksuttu toiminta -konstruktioksi nimeämäni rakenteen kohdalla tuntuu hankalalta sanoa, että jälkimmäinen, allatiivissa tai illatiivissa oleva täydennys olisi varsinaisesti kohdetta ilmaiseva nykykielessä. Kuitenkin kohdetulkinta on mielestäni kielihistoriallisesti perusteltavissa ainakin idiomien osalta. Esim. *mennä pieleen* -idiomissa alkuperäinen käyttötapa on vielä tavoitettavissa. Kohdetulkinta pitää paikkansa myös paheksuttu toiminta -konstruktiossa, koska se on luultavasti kehittynyt omaksi konstruktiokseen muista infinitiivilausekkeen omaavista esiintymistä.

4. *Mennä*-verbin lähdekonstruktio: 'joltakin/jostakin meni jotakin/jokin'

Toisen käsittelemäni konstruktion, jota nimitän *mennä*-verbin lähdekonstruktioksi, kohdalla olen päätenyt erilaiseen ratkaisuun kuin kohdekonstruktion kohdalla. En pyri nyt hahmottelemaan *mennä*-verbillisten esiintymien tason yläpuolista konstruktiota. Tähän on syynä se, että vaikka käsittelemäni konstruktion erilaisten alatyyppeiden määrä on suppeampi kuin esimerkiksi *mennä*-verbillisten kohdekonstruktioiden tapauksessa, on kyse semanttisesti hajanaisemmasta ryhmästä. Tämä näkyy esimerkiksi siinä, että tässä pääluvussa käsittelemilleni ryhmille ei oikein löydy yhteistä semanttista nimittäjää muuta kuin se, että ne ilmaisevat tietynlaista muutosta, yleensä särkymiseen tai menettämiseen liittyvää.

Toisaalta edellä mainittua semanttista "lokerottomuutta" voi pitää myös perusteluna sille, että kyseessä on oma konstruktionsa, jonka pakollinen elementti on juuri *mennä*-verbi. Konstruktioitulkinta on luonteva myös siitä syystä, että jos *mennä*-verbin perusmerkitykseksi otetaan liike, niin sen käyttö muutosmerkitystä ilmaisevassa rakenteessa on idiomaattista.

Käyttämäni lähdekonstruktio-nimitys on siitä epätarkka, että lähde ei viittaa tässä semanttiseen rooliin lähde (*source*), vaan abstraktimmin menemisen lähtöpisteeseen.

4.1 *Mennä*-verbin lähdekonstruktion muoto

Prototyypillisesti lähdekonstruktio on syntaktiselta muodoltaan NP (ablatiivi/elatiivi, kokija tai lähde) + *mennä* + NP (nominatiivi/partitiivi, patientti). Finiittiverbiä edeltävä NP on syntaktiselta funktioltaan adverbialitädennys ja finiiiverbiä seuraava NP on lauseen subjekti. Ryhmä eroaa siis kohdekonstruktiosta paitsi sanajärjestyksen, mutta myös argumenttien muodon perusteella.

NP:iden funktioiden analyysini ei ole täysin ongelmaton (ks. esim. Vilkuna 2003: 155–162), koska adverbiaalitäydennys on usein semanttisesti subjektimaisempi kuin muodoltaan subjektimaisempi nominatiivi-NP. Olen kuitenkin analyysissäni vedonnut muodollisiin kriteereihin, ja siksi analyysitapani on edellä mainittu. Valitulla tulkinnalla ei sinänsä ole tämän työn tavoitteiden kannalta merkitystä.

Lähdekonstruktioksi nimeämäni rakenteen verbiä edeltävä NP koostuu kahdesta alatyypistä: ensimmäinen on tyyppi, jossa verbiä edeltää ablatiivi-muotoinen NP ja toisessa sitä edeltää elatiivi. Ensimmäinen tyyppi perustuu suomen lokaaliseen omistusrakenteeseen ja ilmaisee henkilöä, jonka omistussuhde (myös hallinta- tai kuulumissuhde) päättyy. Jälkimmäisen tyyppin elatiivi ilmaisee osaa kokonaisuudesta, johon konstruktion ilmaisema muutos kohdistuu.

4.2 Eri variantit

Lähdekonstruktiossa myös merkitys on erilainen kohdekonstruktioon verrattuna, koska lähdekonstruktiossa konkreettinen liikemerkitys ei ole yleensä mahdollinen. Merkitystä voisikin luonnehtia siten, että tässä konstruktiossa meneminen nähdään ajan, rahan tai muun arvokkaan hukkaantumisenä. Merkitys tuntuukin perustuvan eräänlaiselle ”liike pois päin on menettämistä” -metaforalle, jota on nähtävissä myös kohdekonstruktion ’kulua’-ryhmässä.

4.2.1 'hävitä', 'kadota', 'menettää'

Tässä alaluvussa käsittelen seuraavanlaisia tapauksia:

- 1) *Ja siitä, miten papereiden kadotessa menee ihmisarvo.* (7775343)
- 2) *"Kaverilla meni hermot ja se lähti kotiin."* (4561094)

- 3) *Toimilta menee teho, jos ne tiedetään etukäteen. (5663162)*
- 4) - - *eikä tarkastaja löydäkään sitä tilalta, menevät tuet muiltakin sonneilta. (27706237)*
- 5) *Ranskan sotilaat mukiloivat hänet niin, että toisesta silmästä meni näkö pysyvästi. (22661090)*
- 6) *Marjaniemestä meni sähköt lauantaina. (16304505)*
- 7) *Kun kunnia menee, niin maine kasvaa. (10717335)*
- 8) *Hirvonen: Vauhdin on löydyttävä tai mestaruus menee.*
- (Internet: <http://yle.fi/urheilu/moottoriurheilu/id99352.html>, 13.2.2008 Google hakusanalla ”menee”)

Ryhmä eroaa muodoltaan samankaltaisen merkityksen omaavasta 'kulua'-ryhmästä siinä, että rakenteeseen prototyypisesti kuuluu adverbiaalitäydennys, joka on yleensä ablatiivissa (esim. 3 ja 4) ja ilmaisee semanttiselta rooliltaan lähdettä (*source*) tai kokijaa sekä nominatiivimuotoinen subjekti, joka ilmaisee patienttia. Rakenne on sikäli epätyypillinen, että subjekti (X-argumentti) on yleensä vasta *mennä*-verbin jäljessä. Lisäksi rakenteen subjekti on hyvin epäsubjektimainen, koska se viittaa abstraktiin ja elottomaan tarkoitteeseen, ja intuitiivisesti ongelmallinen, koska rakenteessa usein ilmaistaan adverbiaalilla ihmistarkoite. On myös mahdollista, että rakenne esiintyy ilman ablatiivi- tai elatiivimuotoista adverbiaalia (esim. 7 ja 8).

Hienoinen merkitysero 'kulua'-luokkaan selittyy Y-argumenttien kuvaamien tarkoitteiden luonteella. Näitä kuvaamaan käytetään usein ilmauksia kuten *ihmisarvo, teho, usko, kunnia* ja *luottamus*. Ne ovat yleensä abstrakteja eikä niitä yleensä ilmaista mitaten, toisin kuin aikaa ja rahaa, tai ne eivät ole mitattavissa. Palaan tähän asiaan, kun tarkastelen tämän rakenteen syntaktista jähmeyttä.

Merkityseroa rakenteiden välillä voisi luonnehtia sillä tavalla, että siinä missä 'hävitä'-konstruktiossa subjektin ilmaisema tarkoite häviää tai katoaa kokonaan, niin 'kulua'-konstruktiossa on kyse pikemminkin eräänlaisesta vaihtokaupasta, jossa aikaa, rahaa tms. kuluu, kenties tahtomattakin, mutta vastineeksi saa jotakin. Aika, raha siis menee johonkin eikä vain katoa, toisin kuin esim. usko ja luottamus.

Rakenne on syntaktisesti melko jähmeä. Rakenteessa esiintyvien tarkoitteiden vuoksi epämääräistä määrää ilmaisevan partitiivisubjektin lisääminen ei ole mahdollista aina:

*1a. *Ja siitä, miten papereiden kadotessa menee ihmisarvoa.*

*2a. *Kaverilla meni hermoja ja se lähti kotiin.*

3a. Toimilta menee tehoa, jos ne tiedetään etukäteen.

Ihmisarvo ja hermot muodostavat kokonaisuuden, joita ei voida mitata ja siksi niistä ei ole mahdollista muodostaa partitiivisubjektia. Sen sijaan teho on mitattava ominaisuus ja partitiivisubjekti on mahdollista muodostaa.

Argumenttien luvun vaihtaminen onnistuu myös vain tapauskohtaisesti:

*1b. *Ja siitä, miten papereiden kadotessa menee ihmisarvot.*

3b. Toimilta menee tehot, jos ne tiedetään etukäteen.

4a. ...menee tuki muiltakin sonneilta.

Ero tuntuu olevan siinä, että mikäli subjektin ilmaisema tarkoite on luonteeltaan kunnian ja ihmisarvon kaltainen abstrakti ja mittaamattomissa oleva ja yhden kokonaisuuden muodostava, siihen ei myöskään voi monikollista subjektia vaihtaa.

Adjektiiviattribuutin lisääminen on myös mahdollista:

3c. Toimilta menee paras teho, jos ne tiedetään etukäteen.

Topikaalistus ja nominaalistus sujuvat myös:

3d. Tehot toimilta menee, jos ne tiedetään etukäteen.

3e. Tehojen meneminen toimilta, jos ne tiedetään etukäteen, on itsestäänselvyys.

Passiivi ei ole mahdollinen, koska implisiittistä tekijää ei ole. Sen sijaan eri aikamuotoja on jossain määrin mahdollista käyttää.

1c. Ja siitä miten papereiden kadottua oli mennyt ihmisarvo.

Ainoastaan esimerkki 7, joka on jo kiteytynyt sanonnaksi, tuntuu hylkivän perfektiiä ja pluskvamperfektiiä.

7a. ?*Kun kunnia on mennyt, maine on kasvanut.*

7b. ?*Kun kunnia on mennyt, maine kasvaa.*

Outous voi myös johtua siitä, että ilmaus on kiteytynyt preesensmuotoon ja muut aikamuodot tuntuvat siksi hieman oudoilta.

4.2.2 A:lta meni B alta

Toinen alatyypin lähdekonstruktio on *A:lta meni B alta* -rakenne. Se muistuttaa sekä merkitykseltään että muodoltaan edellisessä luvussa (4.2.1) esiteltyä tyyppiä, mutta siinä on paitsi muodollinen erityispiirre (*alta*) mutta myös muutamia semanttisia erityispiirteitä, joiden vuoksi olen laskenut sen omaksi tyyppikseen. Seuraavassa muutama esimerkki:

1) *Ralliautoilija Toni Gardemeisterilta menee jälleen talli alta.* (5170330)

2) *Deekuilihan se juu, pillereitä ja alkoholia. Kämppäkin taisi mennä alta ja koira otettiin huostaan (seiska kertoo kaiken).*

(<http://www.dvdplaza.fi/forums/archive/index.php/t-44267.html>. Google 31.3.08 hakusanalla ”mennä alta”)

3) *Minulla meni jalat alta ennen viimeistä estettä.*

(<http://personal.inet.fi/koti/ruskalammen/> Google 31.3.08 hakusanalla “meni alta”)

4) *Muistaakseni Tarja Cronbergilta meni palli alta, kun rauhantutkimuskeskus lakkautettiin Köpiksestä?*

(<http://jokisipila.blogspot.com/2007/06/lis-jaaritusta.html>, Google 31.3.08 hakusanalla ”meni alta”)

HS-korpuksesta osumia ei löytynyt kuin yksi. Yleisin esiintymä Google-hakujen perusteella rakenteelle on *A:ltä meni jalat alta*. Se poikkeaa kuitenkin muista

esiintymistä siinä, että sillä on kaksi merkitystä: 'kaatuminen' ja jonkin asian aiheuttama kuvaannollinen kaatuminen, jota havainnollistaa seuraava esimerkki:

5) *Siitä tulee syksyllä 10v kun meni jalat alta ja vielä ollaan yhdessä kuin vasta rakastuneet!*

(<http://www.kaleva.fi/plus/index.cfm?keskustelu=1&kesexpand=1135118&kesstart1=425&kesrows1=450&kesstart2=1&kesrows2=15>, Google 31.3.08 hakusanoilla "meni jalat alta")

Pikaisen Google-hakujen analyysin perusteella usein jälkimmäisessä merkityksessä ilmaus viittaa rakastumiseen ja siihen liittyvien tuntemusten kuvaamiseen.

A:lta meni B alta -rakenne on muodoltaan seuraavanlainen: siinä on X-argumenttina nominatiivimuotoinen subjekti, Y-argumenttina adverbiaalitäydennys ja Z-argumenttina adverbiaalitäydennys *alta*. Menettäjää ilmaisevaa ablatiivimuotoista adverbiaalitäydennystä ei kuitenkaan usein ilmaista, kun se on mahdollista päätellä kontekstista (ks. esim. 2 ja 5). Esimerkki 2 on keskustelusäikeestä, jossa käsiteltiin laulajatar Kikan kuolemaa. Täten keskustelua lukeneille lienee ollut täysin selvää, kenestä on puhuttu. X-argumentti on semanttiselta rooliltaan patientti, Y-argumentti kokija ja Z-argumentti lokatiivi (tai lähde). Z-argumentin semanttinen rooli on kuitenkin varsin hutera, koska rakenne on semanttisesti pikemminkin kaksi- kuin kolmepaikkainen. Idiosynkraattinen syntaktinen piirre tässä konstruktiossa on se, että etenkin vapaammassa kirjoituksessa eikä luultavasti myöskään puhekielessä finiittiverbi ei tunnu noudattelevan subjektin lukua.

Rakenteen merkitystä voisi kuvata siten, että siinä on paitsi 'katoamisen' tai 'menettämisen' merkitys, mutta kenties myös korostunut kontrolloimattomuuden osanen. 'Katoaminen' nähdään rakenteessa ilmaistun kokijan vaikutusmahdollisuuksien ulkopuolella olevana. Tätä ehkä korostaa vielä metaforinen *alta*, ikään kuin korostaen, kuinka kadonnut asia oli turvallisesti kokijan hallussa ("istui päällä") aikaisemmin. Tämä sopii hyvin yhteen Lakoff & Johnsonin (1980) muotoileman *Control is up* -metaforan kanssa.

Rakenteessa on myös leksikaalisia rajoitteita. X-argumentti viittaa arvokkaaseen omaisuuteen, lähinnä asuntoon, tai virkaan. Tästä tosin on poikkeuksena idiomin kaltainen *meni jalat alta*. Esimerkiksi henkilötarkoitteiset X-argumentit eivät ole mahdollisia:

6)* *Minulta meni vaimo alta.*

Myöskin abstrakteihin tarkoitteisiin viittaavat ilmaukset istuvat rakenteeseen huonosti:

7) **Minulta meni rakkaus/vapaus alta.*

Rakenne on syntaktisesti hyvin samankaltainen edellisessä luvussa (4.2.1) esitetyn tyyppin kanssa, joten en toista tässä kaikkia syntaktisia rajoituksia. Erottava piirre edellisessä luvussa käsitellyn ryhmän kanssa on, että topikaalistus on rajattua:

8) * *Alta minulta talo meni.*

9) *Talo minulta meni alta.*

Tämä rajoitus on selitettävissä *alta*-adverbiaalitäydennyksen kuvainnollisella luonteella, joka tuli esille jo määritettäessä sille semanttista roolia.

4.2.3 'kuolla'

Käsittelen seuraavassa tapauksia, joissa *mennä*-verbi saa (väljästi ilmaistuna) merkityksen 'kuolla'. Pyrin osoittamaan, että ko. merkitys ilmenee vain tietyssä syntaktisessa ympäristössä ja että kyseessä on siis oma konstruktionsa, josta käytän nimeä 'kuolla'-konstruktio. Esimerkkilauseita kyseisestä rakenteesta ovat seuraavat (1a-c ovat keksittyjä, 1d-f Nykysuomen sanakirjasta, ja 1h-j Antti Tuurin romaanista *Talvisota*. Esimerkeissä olen jatkossa merkinnyt tähdellä sellaiset ilmaukset, joissa kuolemismerkitys ei ole mahdollinen; ne eivät siis ole epäkieliopillisia):

1) *Meiltä meni viisi miestä Raatteentiellä.*

2) *Naapurista meni Paavo Kannaksella.*

3) *Naapurista meni isäntä viime syksynä.*

4) *Ihmisiä meni kuin silppua. (NS)*

- 5) *Minulta meni hyvä ystävä. (NS)*
- 6) *Muistelemme niitä, jotka menneet ovat. (NS)*
- 7) *Oliko tytön kovin ikävä, kun isä sillä tavalla meni. (NS)*
- 8) *Yksi niistä sanoi olleensa mukana Tampereen valtauksessa vuonna 18, ja Viron retkellä ja Aunuksessa, joissa kaikissa poikia oli mennyt paljon (- -). (AT, s. 19)*
- 9) *Se oli siinä kymmenennen päivän paikkeilla joulukuuta, kun nämä ensimmäiset pojat meiltä menivät. (AT, s. 54)*
- 10) *Sitten tuli Laurilalta määräys (- -), ettei Pärssiseen saanut hyökätä, jos oli olemassa vaara, että siinä hyökkäyksessä menisi omia miehiä. (AT, 59)*

Mahdollinen vastaväite konstruktiotulkinnalle on se, että kyseessä on pelkästään *mennä*-verbin metaforinen käyttö, tavallaan eri merkitys eikä siis oma konstruktionsa. Metaforisuutta sinänsä en tietenkään kiistä, mutta väite on silti ongelmallinen. Näyttää siltä, että kuten menetysmerkitys (luvut 4.2.1 ja 4.2.2), myös kuolemismerkitys on mahdollista vain rajatussa syntaktisessa ympäristössä.

Hyvin monessa edellä esitetyistä esimerkissä on vaikea, ellei jopa mahdoton, keksiä tilannetta, jossa *mennä* saisi kirjaimellisen, siis liikkumismerkityksisen, tulkinnan. Poikkeuksena tosin voisi olla seuraava esimerkki (11), joka mahdollistaa sekä kuolemis- ja kohdetulkinnan.

11) Meiltä meni kaksi miestä miinaan.

Lauseen eri merkitykset siis olisivat suunnilleen 'meiltä astui/käveli kaksi miestä miinaan' ja 'meiltä kuoli kaksi miestä miinan räjähdyksessä'. Monitulkintaisuuden mahdollistaneen kuolemismerkityksen yhteydessä poikkeuksellinen, mutta liikemerkityksessä tavallinen illatiivimuotoinen määräite. Toisaalta olisi mahdollista väittää, että tässä esimerkissä ei kuolemismerkitys ole välttämätön, miinaan menneet miehet ovat voineet vain haavoittua, mutta tällöinkin miehet ovat poissa vahvuudesta ja siten joukosta poistuneita.

Esimerkit kuten 3 ja 5 osoittavat hyvin sen, että kuolemismerkitystä ei aiheuta pelkkä pragmaattinen tulkinta. Tällä tarkoitan sitä, että vaikka esim. ilmaus *Raatteentie* nostaa esiin tietyn kehyksen jokaiselle edes hieman suomalaista sotahistoriaa tuntevalle, niin tämä selitys ei ole mahdollinen kohdissa 3 ja 5.

Muodon suhteen kuolla-konstruktiossa on tiettyjä idiosynkraattisia piirteitä. Ensinnäkin siinä täytyy olla *mennä*-verbi, joka on finiittimuotoisena yksikön tai monikon kolmannessa persoonassa. Persoonarajoite lienee puhtaasti (loogis-)semanttista perua (esim. **Meiltä menit sinä talvisodassa*). Subjekti (morfologisin perustein määriteltynä) on joko nominatiivissa (esimerkit 1, 2, 3, 5, 7 ja 9) tai partitiivissa (4, 8 ja 10). Subjektit ovat hyvin usein verbin jäljessä, siis ns. ”heikkoja subjekteja”. Kuitenkin kuolla-konstruktio tapauksessa subjektin asema on huomattavasti subjektimaisempi verrattuna edellisissä luvuissa (4.2.1 ja 4.2.2) olleisiin esimerkkeihin, sillä se viittaa elolliseen tarkoitteeseen.

Kuolla-konstruktiossa on myös leksikaalisia rajoitteita. Subjektipaikalla täytyy olla ihmistarkoitteeseen viittaava ilmaus (ks. kaikki edellä esitetyt esimerkit). Toki on mahdollista muodostaa muodoltaan kuolla-konstruktio mukaisia lauseita, joissa on subjektipaikalla elottomaan tarkoitteeseen viittaava ilmaus, mutta näissä ei ole kyse kuolemuksesta (esim. **Minulta meni modeemi yöllä*), vaan yleensä menettamisestä tai hajoamisesta, joita olen käsitellyt luvussa 4.2.1.

Kuolla-konstruktio vaikuttaa sallivan semanttiselta rooliltaan vain tietynlaisia täydennyksiä. Subjektipaikalla oleva elollistarkoitteinen ilmaus (X-argumentti) on poikkeuksetta patientti. Ablatiivi- tai elatiivimuotoinen Y-argumentti on kokija tai lähde. Lähderooli tulee kyseeseen lähinnä elatiivitapauksissa, jossa ilmaus viittaa johonkin kokonaisuuteen (esim. *kylästä/joukkueesta meni viisi miestä pommituksessa*). Hyvin yleisiä ovat lisäksi määritteet, jotka ilmaisevat esimerkiksi ajankohtaa tai paikkaa. Kuitenkaan niitä ei oikein voi pitää argumentteina etenkin edellä esitettyjen NS:n esimerkkien valossa, jotka ovat kieliopillisia ilman esitettyjä määritteitä. Oma kielikorvani kuitenkin mielellään lisäisi NS:nkin esimerkkeihin tarkentavan määritteen esimerkiksi paikasta tai ajasta. Muita mahdollisia määritteitä olisi kenties kuolinsyytä ilmaiseva määrite (esim. *naapurista meni lapsi keuhkokuumeeseen*). Paikanmääritteilläkin tuntuu olevan rajoituksia:

12) *Minulta meni poika Tampereella.*

13) *?Minulta meni poika junassa.*

Minusta esimerkin 13 kaltainen ilmaus on semanttisesti aika outo. Tuntuukin, että paikanilmauksen tulisi olla jotakin maantieteellistä paikkaa ilmaiseva.

Yhtenä kuolla-konstruktion käytön perustana voidaan pitää tabu-aiheen välttämistä. Sen luonne on siis eufemistinen. Se on kenties myös vähemmän affektiivinen kuin esimerkiksi *kuolla*. Siksi tuntuisikin oudolta sanoa esimerkiksi, että *minulta meni aamulla äiti*, siis tilanteessa, joka prototyypillisesti olisi hyvin affektiivinen.

Tarkastelen seuraavaksi kuolla-konstruktion syntaktisia rajoituksia. Argumenttinominin luvunvaihto onnistuu:

5a. Minulta meni hyvät ystävät.

Argumenttien sijanvaihto sen sijaan onnistuu vain annetussa kehyksessä (ablatiivi/elatiivi ja nominatiivi/partitiivi).

Myös topikaalistus ja nominaalistus onnistuvat:

5b. Hyvän ystävän meneminen oli kova isku.

3a. Viime syksynä naapurista isäntä meni (eikä kesällä).

Hieman odotuksenvastaista on, että passivointi ei onnistu, vaikka sekä X- että Y-argumentti, jotka siis voidaan molemmat jossain määrin ajatella subjektiksi, viittaavat inhimilliseen tarkoitteeseen:

*14) *Meiltä mentiin viime syksynä.*

Vaikuttaisi siltä, että passiivimuotoiselle lauseelle olisi tässä esimerkissä tarjolla vain liikemerkitys. Sittenkin se jää kaipaamaan selitystä, että minne mentiin.

4.3 Yhteenveto

Tarkastelin tässä luvussa *mennä*-verbiä toisenlaisessa syntaktisessä konstruktiossa. Siinä *mennä*-verbillä oli selkeä muutosmerkitys, ja liikemerkitys ei ollut mahdollinen tulkinta. Näissä rakenteissa siis ollaan jo melko kaukana siitä, mitä voisi pitää *mennä*-verbin perusmerkityksenä.

Voidaankin sanoa, että lähdekonstruktion tapauksissa ollaan idiomaattisemmissa rakenteissa kuin kohdekonstruktiossa. Tämä näkyy mielestäni esimerkiksi siinä, että esimerkiksi passiivin käyttö ei ole mahdollista silloinkaan, kun subjektina on ihmiseen viittaava ilmaus. Toisaalta myös *mennä*-verbin käyttöä muutosverbinä voidaan pitää idiomaattisena.

5. Lopuksi

Olen tässä työssä tarkastellut eriasteista semanttista ja syntaktista idiomaattisuutta tietyissä *mennä*-verbin sisältävissä syntaktisissa ympäristöissä. Nämä ympäristöt olen nimennyt kohdekonstruktioksi ja *mennä*-verbin lähdekonstruktioksi. Kohdekonstruktio on muodoltaan NP (nom/part) + *mennä* + NP (ill/all) /InfP (MA-infinitiivin illatiivi). Lähdekonstruktio on muodoltaan NP (abl/ela) + *mennä* + NP (nom/part). Työn teoreettisena viitekehystenä on ollut konstruktiokielioppi.

Semanttista idiomaattisuutta olen tarkastellut jakamalla molempien konstruktioiden esiintymät merkitysryhmiin. Nämä merkitysryhmät muodostavat käsittelylukujeni alaluvut. Syntaktista idiomaattisuutta olen työssä lähestynyt tarkastelemalla syntaktista jähmeyttä seuraavien muutosoperaatioiden kautta: verbin vaihto, sisäinen anaforinen viittaus, argumenttien sija ja luku, argumentin mahdollinen adjektiiviattribuutti, passiivi, topikaalistus ja nominaalistus.

Tarkastelluista konstruktioista voidaan *mennä*-verbin lähdekonstruktiota pitää idiomaattisempänä. Se on semanttisesti kauempana *mennä*-verbin perusmerkityksestä kuin useimmat kohdekonstruktion tapaukset. Toisaalta myös kohdekonstruktiossa oli merkitysryhmiä, joissa liikemerkitys ei ollut enää kovinkaan voimakas. Syntaktisesti idiomaattisuudessa ei ollut kovinkaan suurta eroa, mutta *mennä*-verbin lähdekonstruktion tapauksessa esimerkiksi passiivin käyttö ei ollut mahdollista silloinkaan, kun se olisi ollut odotuksenmukaista.

Lähteet:

A) Aineistolähteet:

KARI, ERKKI 1993: *Naulan kantaan: nykysuomen idiomisanakirja*. Helsinki, Otava.

NURMI, TIMO 2004: *Gummeruksen suuri suomen kielen sanakirja*. Gummerus, Jyväskylä.

Nykysuomen sanakirja (NS) I-VI 1951–1961. Porvoo, Helsinki: WSOY.

PAJUNEN, ANNELI 2003. HS2000-korpus. Helsingin Sanomat, n. 50 000 000 sanamuotoa, 1.1.2000–31.12.2001. Analysoitu Connexorin FDG-morfosyntaktisella jäsentimellä. Tampereen yliopisto: Suomen kieli.

PAUNONEN, HEIKKI 2000: *Tsennaaks Stadii, bonjaaks slangii: Stadin slangin suursanakirja*. WSOY, Helsinki.

TUURI, ANTTI 1984: *Talvisota*. Otava, Helsinki.

B) Kirjallisuuslähteet:

CROFT, WILLIAM – CRUSE, D. ALAN 2004: *Cognitive linguistics*. Cambridge textbooks in linguistics. Cambridge University Press, Cambridge.

EVANS, VYVYAN – GREEN, MELANIE 2006: *Cognitive linguistics: An Introduction*. Edinburgh University Press, Edinburgh.

FILLMORE, CHARLES J. 1968: The Case for Case. – Bach, Emmon – Harms, Robert (toim.): *Universals in linguistic theory*. Holt, Rinehart and Winston, New York. S. 1-88.

- 1977: The Case for Case Reopened. – Cole, Peter – Sadock, Jerrold M. (toim.): *Syntax and semantics, volume 8: Grammatical Relations*. Academic Press, New York. S. 59-81.
- 1985: Syntactic Intrusions and the Notion of Grammatical Construction. *Proceedings from the 11th Annual meeting of the Berkeley Linguistics Society* (=BLS 11). Berkeley Linguistics Society, Berkeley. S. 35-55.
- 1986: Pragmatically Controlled Zero Anaphora. *Proceedings from the 12th Annual meeting of the Berkeley Linguistics Society* (=BLS 12). Berkeley Linguistics Society, Berkeley. S. 95-107.
- 1989: Grammatical Construction theory and the Familiar Dichotomies. – Dietrich, Rainer – Graumann, Carl F. (toim.): *Language processing in Social Context*. North-Holland, Amsterdam. S. 17-38.
- FILLMORE, CHARLES J. – KAY, PAUL – O’CONNOR, MARY CATHERINE 1988: Regularity and Idiomaticity in Grammatical Constructions: The Case of *Let alone*. – *Language* 64:3, s. 501–538.
- GODDARD, CLIFF 1998: *Semantic Analysis*. Oxford University Press, Oxford.
- GOLDBERG, ADELE E. 1995: *Constructions. A Construction Grammar Approach to Argument Structure*. The University of Chicago Press, Chicago.
- 2004: *Constructions at work*. Oxford University Press, Oxford.
- HERLIN, ILONA & VISAPÄÄ, LAURA 2005 (toim.): *Elävä kielioppi: Suomen infiniittisten rakenteiden dynamiikkaa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- HIETARANTA, PERTTI 1984: *Tulla ja mennä: pari huomiota deiktisyydestä*. Virittäjä 88 S. 444-447.
- HÄKKINEN, KAISA 2004: *Nykysuomen etymologinen sanakirja*. WSOY, Helsinki.

ISKO = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 950. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

JALONEN, ELISE & KOIVIKKO, PIRJO 1973: Mennä- ja tulla-verbi ajan, paikan ja persoonan kentässä. Pro gradu -työ. Tampereen yliopisto.

JÄMSÄ, TUOMO 1986: *Suomen kielen yleisimpien verbien semantiikkaa*. Acta Universitatis Ouluensis B 12, Oulu.

KAY, PAUL – FILLMORE CHARLES J. 1999: Grammatical Constructions and Linguistic Generalizations: The *What's X doing Y?* Construction. – *Language* 75:1, s. 1—33.

KAY, PAUL 2002: Patterns of coining. <http://www.icsi.berkeley.edu/~kay/coining.pdf>.

KOTILAINEN, LARI 2007: *Kiellon lumo*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

LAKOFF, GEORGE & JOHNSON, MARK 1980: *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press, Chicago.

LEINO, JAAKKO 2003: *Antaa sen muuttua. Suomen kielen permissiivirakenne ja sen kehitys*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

LEINO, PENTTI 2001: Konstruktiot. – P. Leino ym. 2001, S. 402–455.

LEINO, PENTTI – HERLIN, ILONA – HONKANEN, SUVI – KOTILAINEN, LARI – LEINO, JAAKKO – VILKKUMAA, MAIJA 2001: *Roolit ja rakenteet. Henkilöviitteinen allatiivi Biblian verbikonstruktioissa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

- LUKANDER, MAIJA 2003: *Kun tulee vanhaksi, kaikki alkaa mennä pieleen. Olotilamuutosilmauksiin liittyvien tulla- ja mennä-verbien suuntaisuus. Pro gradu -työ. TY. SYKL.*
- LÖFLUND, JUHANI 1998: *Suomen kirjoitetun yleiskielen passiivi.* Åbo Akademis förlag. Turku.
- NENONEN, MARJA 2002: *Idiomit ja leksikko. Lausekeidiomien syntaktisia, semanttisia ja morfologisia piirteitä suomen kielessä.* Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja nro 29. Joensuun yliopistopaino, Joensuu.
- NYLUND, TOM 1983: *Tulla/mennä sekä viedä/tuoda -verbien semantiikkaa.* Pro gradu -työ. ÅA.
- PAJUNEN, ANNELI 1999: *Suomen verbirektiosta.* Yleisen kielitieteen julkaisuja 1. Turun yliopisto, Turku.
- 2001: *Argumenttirakenne. Asiaintilojen luokitus ja verbien käyttäytyminen suomen kielessä. (= Suomi 187.)* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- PENTTILÄ, ESA 2006: *It takes an Age to Do a Chomsky.* Julkaisematon tohtorinväitöskirja. Englannin kielen laitos, Joensuun yliopisto, Joensuu.
- SAEED, JOHN 2000: *Semantics.* Blackwell. Oxford.
- Suomen murteiden sanakirja.* 2002. [Osa IV] Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 36. [Valtion] Painatuskeskus, Edita, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- VILKUNA, MARIA 2003: *Suomen lauseopin perusteet.* Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 90. Edita. Helsinki.

ÖSTMAN, JAN-OLA 1988: Konstruktiokielioppi. – SKY. Suomen kielitieteellisen yhdistyksen vuosikirja 1988. SKY, Helsinki. S. 173–186.